

R. Demoulin ~~Uitgeverij W. de Haan~~

DE OMWENTELING

Overdruk uit

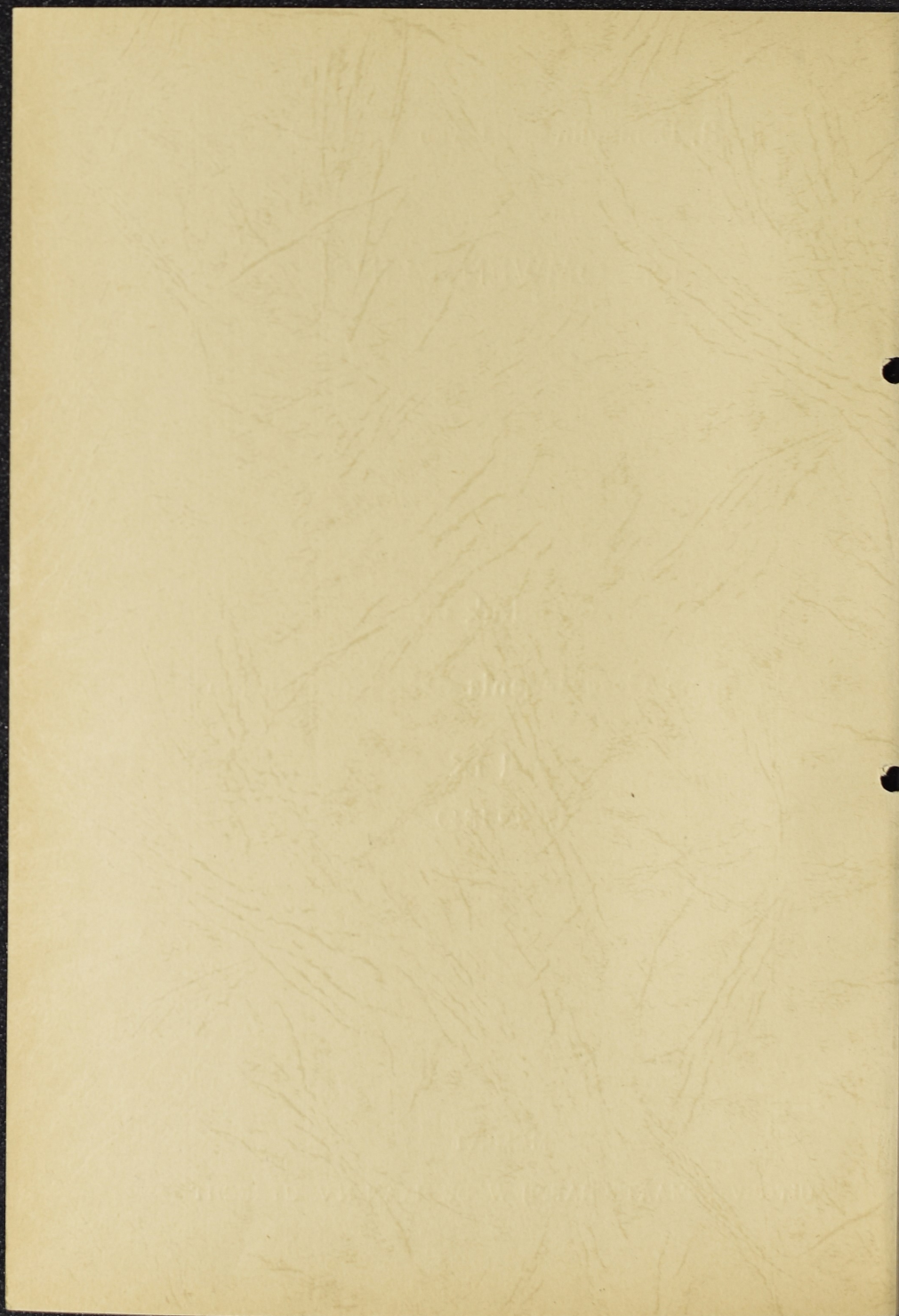
Algemene Geschiedenis der Nederlanden

Deel IX

1795 - 1840

MCMLVI

UITGEVERSMAATSCHAPPIJ W. DE HAAN N.V. UTRECHT

*Hommage de l'auteur.
K. de Vries*

HOOFDSTUK XI

DE OMWENTELING

1. Tot en met de Septemberdagen

HET koninkrijk der Nederlanden rustte op zwakke grondvesten. De scherpe kritiek der buitenlandse waarnemers is in dit opzicht overtuigender dan de welwillende loftuiting van belanghebbende ambtenaren.

Met haar aanvallen stelde de oppositie zich tot doel verbeteringen af te dwingen, veeleer dan te vernietigen. De Unie eiste de opheffing der grieven, zij wilde niet een gewelddadig vernietigende revolutie. Toch waren de dagen van het Verenigd Koninkrijk, zoals Willem I zich voorstelde dit op te bouwen, van het ogenblik af dat de Belgische Katholieken en liberalen omtrent een gemeenschappelijk minimumprogramma tot overeenstemming waren gekomen, geteld. Konden ingrijpende wijzigingen de Staat nog redden? Bij de vorst zouden daarvoor nodig zijn geweest helder inzicht en een sterk opportuniteitsbesef, bij de Belgen bereidwilligheid tot overeenkomst en zin voor matiging.

De Julidagen van 1830 hebben over het toenmalig Koninkrijk der Nederlanden de doodsklok geluid. Zolang Karel X te Parijs nog op de troon zat, kon duurzaamheid verzekerd lijken; de Katholieken hielden weliswaar het oog gericht op Parijs, maar van Rome kregen zij geen raad hun toevlucht te nemen tot geweld en, wat de Franse Regering aangaat, zo deze haar begeerten betreffende de Rijn niet had opgegeven, dan had zij toch geen vastomlijnde plannen voor een rechtstreekse of ondergrondse actie ten aanzien van België. De monarchistische solidariteit en het ontzag voor de Heilige Alliantie maanden haar trouwens tot voorzichtigheid.

Na de liberale overwinning te Parijs kwam er in de toestand een grondige verandering. Te Parijs richtte de gehele linkerzijde de blikken naar de natuurlijke grenzen, en wanneer in buurlanden die vroeger van de „Grande Nation” deel hadden uitgemaakt, een revolutionnaire beweging zou uitbreken, was te voorzien dat die linkerzijde een inmenging zou eisen of althans zou willen verhinderen, dat de legers der mogendheden die het verdrag van Weenen hadden gegarandeerd zouden ingrijpen om de opstand te onderdrukken. Het diplomatieke schaakbord was dus volkomen door elkaar gecocid.

9 JUL. 1971
BIBLIOTHEQUE
DES GRAUJEN

Maar op binnenlands politiek gebied was de terugslag even ernstig. Konden de Parijse gebeurtenissen de Katholieken verontrusten door de anticlericale manifestaties waarmede de val des konings – het symbool van het verbond tussen Troon en Altaar – was gepaard gegaan, zo dreigde het voorbeeld der *Trois Glorieuses* in de liberale kringen van België de geesten in beroering te brengen. Een gemeenschappelijke actie van de leiders der Unie met het oog op het in gang brengen van een soortgelijke beweging als in Frankrijk, stuitte dan ook op ernstige moeilijkheden. Doch de vrees der Katholieken voor een inmenging van het nieuwe Frankrijk in de Belgische aangelegenheden kon „voor hen een afdoende reden zijn om zich bij voorbaat bij elke revolutionnaire onderneming aan te sluiten”. Die opmerking is afkomstig van Bartels en zij is niet zonder grond.¹ Zijn er echter geen mannen die tot gewelddadige actie bereid zijn? In de aanvang van Augustus werden er te Brussel besprekingen gehouden, maar zij hebben geen resultaten opgeleverd. De brief van Gendebien aan De Potter, d.d. 16 September 1830 *in tempore non suspecto*, dient steeds te worden aangehaald. De 21ste Augustus is Gendebien naar Bergen vertrokken om er de voortijdige ijver van hen, die een beweging wilden wagen, tot bedaren te brengen. „De uitbarsting”, zo schreef hij, is begonnen met een „kwalijke grap van scholieren. Velen van hen, die de beweging hadden kunnen leiden, waren afwezig; de anderen hebben haar, trouw aan het gebod, willen stuiten; vandaar onzekerheid, gebrek aan leiding, met als gevolg ongeordend optreden van de massa . . .”.² Anderzijds hebben de verbannen Belgische leiders, met aan hun hoofd De Potter en Bartels, die kort te voren te Parijs waren aangekomen, geen tijd gehad om met de interventionistische kringen aldaar innige en vruchtbare betrekkingen aan te knopen. Door het gehele land zijn de vriendschapsbetuigingen jegens Frankrijk uitermate zeldzaam. De 1ode Augustus verschijnt in de *Courrier des Pays-Bas* een veelbetekenend artikel, waarin met nadruk wordt gewezen op wat België zou verliezen als het slechts een provincie van Frankrijk was. De Juli-revolutie heeft niettemin in de zuidelijke provinciën de gemoederen werkelijk getroffen. Van de 1ste Augustus af heeft de voorstelling van *La Muette de Portici* tot vaderlandse manifestaties aanleiding gegeven. De befaamde aria „Amour sacré de la Patrie” moest driemaal worden gezongen. Toen het bericht van de val van Karel X te 's-Gravenhage bekend werd, heeft de regering haar kalmte bewaard. Zij heeft diplomatieke, militaire en politionele maatregelen getroffen: zending van luitenant-generaal de Constant Rebecque naar Wellington te Londen, versterking der vestingen, scherper toezicht op de vreemdelingen, maar dit alles in het geheim om geen Franse reactie uit te lokken. De 20ste Augustus hecht de koning zijn goedkeuring aan de versterking van

¹ Ad. Bartels, *Les Flandres et la Révolution belge*, Bruxelles, 1834, blz. 334.

² Th. Juste, *La Révolution belge de 1830*, II, Appendice, blz. 190.

de vestingen der eerste linie: Menen, Nieuwpoort, Bergen, Charleroi en Doornik. Overwogen wordt om de schutterij op te roepen, maar daar deze in het Zuiden nog slechts sedert drie jaar was ingericht, hebben noch haar leiders noch haar leden het vertrouwen van de overheid. De mogelijkheid van plaatsvervanging bestond er, en volgens de uitspraak van de gouverneur was te Brussel „alleen het allergemeenste gepeupel overgebleven”. Inmiddels werden de meningsverschillen tussen Van Maanen en zijn collega de Minister van Binnenlandse Zaken De la Coste groter, de ministerraad was in zichzelf verdeeld en de kring van de verzoeningsgezinden won terrein.

De schok, door het bericht der *Trois Glorieuses* teweeggebracht, treft een verzwakte economie. Sinds het voorjaar worden de industriëlen door een crisis van overproductie verontrust. De lakennijverheid van Verviers, de katoennijverheid van Gent, de tapijtweverijen van Doornik maken een moeilijke tijd door. De voorraden stapelen zich op, het aantal faillissementen stijgt. Krediet is schaars. De metaalnijverheid ontkomt niet aan de ongunstige omstandigheden. In Mei vraagt Cockerill steun aan de regering. Hanonnet-Gendarme, een grote ijzergieterij van de Tussen-Samber-en-Maas, staakt het bedrijf in het begin van Augustus. Het is dus vooral de gemechaniseerde nijverheid die getroffen wordt. Deze nijverheid levert snel een productie, die de met al te veel optimisme gearmaede afzetmogelijkheden overtreft.

Crisis in de nijverheid, dat betekent loonsverlaging, werkloosheid. De arbeider, die over een verminderd inkomen beschikt, moet zich dan voeden onder omstandigheden die sedert verscheidene jaren slechter zijn geworden. Sedert 1824 zijn de kosten van levensonderhoud aanmerkelijk gestegen en de winter 1829-'30, die streng en van lange duur is geweest, heeft de prijzen der noodzakelijkste levensbehoeften sterk doen oplopen. De vooruitzichten t.a.v. de oogst zijn bovendien slecht. De grote boeren, de enigen die belangrijke voorraden hebben kunnen opslaan, houden deze dan ook verborgen in afwachting van verdere stijging.

De arbeidersmassa's – en in sommige centra waar de aanvang der industriële revolutie is doordrongen zijn er, die reeds werkelijk verproletariseerd zijn – hebben geen enkele politieke vorming. De opstand, die zij zouden ontketenen, zou zijn de opstand der ellende. Toch leveren deze massa's een menigte van handlangers, waarvan de politieke leiders zich kunnen bedienen. De dreiging van een gewelddadige sociale actie moet het gezag beangstigen en tot toegeving bewegen. De mening, dat een aanslag werd beraamd, werd namelijk volgehouden door de Hollandse politie-officier Audoor. De leiders van de opstand zouden „door het grauw” angst hebben doen zaaien om de gelegenheid te hebben dit gepeupel te ontwapenen en „zich voor te doen als herstellere en beschermers der rust”.¹ Bij nadere overweging behoort deze bewering te worden verworpen.

¹ Ged. X¹, blz. 65, Audoor aan Van Maanen, Oudenaarde, 29 Augustus 1830.

De burgerij was te verstandig en zij herinnerde zich de gebeurtenissen van 1793 te goed, om een kracht los te laten die ze daarna slechts met enorme moeite zou kunnen bedwingen. Het staat buiten elke twijfel dat de arbeidersmassa, die de 26ste Augustus te Ukkel, te Vorst, te Anderlecht de machines vernietigde, die de 27ste te Verviers schreeuwde „laten wij de machines stuk slaan” en aan wie de volgende dag de scheermachines moesten worden prijsgegeven, die de 27ste te Namen dezelfde kreet aanhief, haar eigen belangen wilde waarnemen. Te Brussel, te Luik en elders nog eist zij ook de afschaffing van de verbruiksbelastingen op brood en vlees, alsmede een verlaging van de broodprijs. Maar deze menigte houdt niet van de Hollander, vooreerst omdat deze het gezag vertegenwoordigt, maar wellicht ook omdat zij voor hem geen enkele sympathie koestert: te Brussel, te Luik, in het land van Herve worden koninklijke wapenschilden verbrijzeld. Voelt deze massa zich tot Frankrijk aangetrokken? Te Verviers werd geroepen: „Leve Napoleon, Weg met Willem”; te Brussel: „Leve Frankrijk, Leve de Hertog van Orleans, Leve Napoleon”. Te Verviers wordt de tricolore gehesen, te Brussel eveneens. Maar in laatstgenoemde stad zal zij spoedig door de Brabantse vlag worden vervangen en te Verviers zal de franchimontese vlag „groen en goud” de overhand behalen.

De vernietiging van de machines, de plundering van de graanvoorraden in de voorsteden van Verviers en Luik zijn de kentekenen van een grote maatschappelijke onrust. Maar de proletarische beweging had een politieke manifestatie als uitgangspunt: de patriottische avond van 25 Augustus die gekenmerkt werd door een uitbarsting van nationale geestdrift en door de vernieling van het huis van Libri-Bagnano, die door zovele Belgen werd gehaat. Deze sociale uitbarsting kan geen enkel duurzaam effect hebben: geen organisatie, geen hecht program, niets dan vernietigingen veroorzaakt door ellende en honger, en concrete eisen aan welke zonder verwijl moet worden voldaan: brood, arbeid en afschaffing der verbruiksbelastingen. Maar de burgerij, die door deze plunderingen is opgeschrikt, herstelt snel de orde en, wanneer zij eenmaal de straat beheerst, beschikt zij over een niet te verwaarlozen macht: burgerwachten, die bij haar onderhandelingen met de regering een waardevolle troef zijn. Met een merkwaardige hardnekkigheid en scherpte stelt zij haar politieke eisen. Het sociale probleem wordt op de achtergrond geschoven. Zal het in die jaren ooit weer op het voorplan komen? Neen. Toch zal de moeilijke sociale toestand en zullen de slechte levensomstandigheden der volksklasse, die nog ongunstiger zijn geworden door de snelle verslechtering van het economisch leven gedurende de maand September, een ernstige weerslag op politiek terrein hebben. Zij zullen het volk verbitteren en dit laatste zal bereid zijn zich in het avontuur te storten en aan de extremistische leiders het oor te lenen. Deze leiders rekenen trouwens op de hulp van de verschoppelingen, op het „volk”, om de „grote slag” te

wagen, om bij het optreden van de troepen aan de gewapende macht tegenstand te bieden.

De vaderlandsliefde van het lagere volk is opvallend. Bij elke crisis werpt het barricaden op en verlangt het wapens. Aldus gebeurde te Brussel de 31ste Augustus daags vóór de intocht van de Prins van Oranje, te Luik de 2de September en daarna nog eens de 20ste September. De nationale zin van dit lagere volk is negatief; hij is te herleiden tot het verzet tegen de „verdrukker”, en de verdrukker dat is de Hollander, de Vreemdeling.

Van de burgerij zijn de idealen minder eenvoudig; haar politieke zorgen zijn van velerlei aard. Deze vinden ongetwijfeld haar oorsprong in een nationaal gevoel: de noodzaak om zich van de voogdij van het Noorden over het Zuiden te bevrijden. De wijze waarop men dit begrijpt wordt steeds duidelijker uitgesproken, van het opheffen der grieven tot de scheiding, van de scheiding tot de nationale onafhankelijkheid; eind Augustus wordt aan deze laatste mogelijkheid nog niet gedacht. Maar de snelheid der ontwikkeling, van een loutere verandering der wetgevende en reglementaire bepalingen tot een ruwe breuk en de stichting van een nieuwe Staat, geeft duidelijk blijk van de diepte van het nationale gevoel zowel bij de vaderlandslievende burgerij als bij de massa in de steden en op het platteland.

Als gevolg van de gebeurtenissen te Parijs is de atmosfeer te Brussel drukkend. In de café's worden de gesprekken op steeds levendiger toon gevoerd, de opgewondenheid neemt toe en de overheid wordt ongerust. De feesten voor de verjaardag des konings op 24 Augustus worden afgelast en in de nacht van 24 op 25 Augustus trekken groepen met een Franse vlag door de straten.

De marechaussee, de politie, de gouverneur staan perplex. Toch laat de gouverneur Van der Fosse de opvoering van de *Muette de Portici* in de Muntshouwborg toe. De overheid is er van overtuigd, dat zij de patriottische beweging, die de opvoering zal teweegbrengen, in de hand zal kunnen houden. Voorzorgsmaatregelen zijn genomen. Politie is in de zaal aanwezig. Na het vierde bedrijf verlaat een groep de schouwborg, sleept een deel van de menigte die op het plein vóór het gebouw is samengestroomd mede en gaat de ruiten ingooien van het kantoor van de *National*, waarna zij, met nieuwe betogers vermeerderd, de woning van Libri-Bagnano in de Magdalenastraat en die van de politie-directeur P. de Knijff gaat plunderen. Een andere groep van 200 man gaat het huis van de Minister van Justitie aan de Kleine Zavel stelselmatig afbreken. Stenen worden eveneens gegooid naar het huis van president Goubau en naar dat van de procureur des konings Schuermans. Bij de wapen-, springstof- en ijzerhandelaren maken de oproerlingen zich van wapens meester. Zij ontrukken er aan de marechaussee en de politie. Van middernacht af trekken patrouilles van het leger

rond zonder dat zij nochtans op de plaatsen van plundering optreden. Om 5 uur worden tussen het leger en de opstandelingen schoten gewisseld. De bevelhebber van het garnizoen gaf het leger het bevel op de Zavel te verzamelen en de 26ste 's middags trok het zich op het Paleizenplein terug. De afdelingen die in de Annonciaden- en de Elisabethkazerne achtergelaten waren, werden ontwapend. De 26ste plunderden de opstandelingen het provinciaal gouvernementengebouw in de Eikstraat en het huis van de bevelhebber van het garnizoen, generaal Wauthier.

Het is onbetwistbaar dat er daarbij leiders zijn geweest. Het gebouw van het meest verafschuwde ministeriële dagblad en de huizen van de vertegenwoordigers der justitie en politie van Van Maanen, waren de mikpunten. De haat die de Belgen jegens hen koesterden was ongetwijfeld voldoende om deze keuze te verklaren, maar het was merkwaardiger dat van het huis van Van Maanen eerst de ruiten werden ingegooid, als het ware om de volkswoede erop te richten: twee uren later werd het geplunderd.

Tot welke groep behoorden deze leiders? Tot de beperkte kring der redacteuren van de dagbladen der oppositie, de *Courrier des Pays-Bas*, de *Belge*? Men kan het betwijfelen wanneer men de brief leest die Levae, de voornaamste redacteur van de *Belge*, de 4de September aan De Potter schreef: „Een oploop heeft plaats gehad waarbij, naar ik meen, leiders zijn opgetreden”;¹ en wanneer men zich herinnert dat Jean-Baptiste Nothomb, een der redacteuren en eigenaar van de *Courrier des Pays-Bas*, begin Augustus naar een afgelegen gedeelte van Luxemburg is vertrokken om er zijn vacantie door te brengen.

Kan men met meer waarschijnlijkheid een actie veronderstellen van Franse agenten, die tot de meest links gerichte kringen behoorden? Het is mogelijk dat er omstreeks half Augustus enkelen te Brussel aanwezig waren. Doch Buonarrotti is de 20ste Augustus uit Brussel vertrokken en, zo hij al André Marchais, de vertrouwensman van Lafayette, die voorzien was van een schrijven van aanbeveling van Charles-Antoine Teste, lid van het bestuur van de vereniging „Aide-toi le Ciel t'aidera”, de 27ste Juli heeft ontvangen, dan was deze afgezant toch te Parijs teruggekeerd toen de „Ordonnances” werden bekendgemaakt.² Er is geen spoor te vinden van ondergrondse actie van Franse agenten, evenmin van op overwinning beluste bonapartisten als van republikeinen. Wat de agenten der Franse regering betreft, zo verklaart een van hen aan Gendebien dat het nodig was alles tot bedaren te brengen en gedurende drie maanden ten minste elke uitbarsting te stuiten.³ Zelfs indien er Fransen zijn geweest om de uitbarsting voor te bereiden en vervolgens het vuur aan te wakkeren, dan vonden zij niet lang gehoor. De 26ste, des namiddags te 3 uur, bevestigde Ducpétiaux aan

¹ T. Juste, o.c., II, blz. 173, Levae aan De Potter, Brussel, 4 September 1830. ² A. Saitta, Filippo Buonarrotti, I, blz. 120-121, II, blz. 134-135. ³ J. Garsou, Alexandre Gendebien. Sa vie, ses mémoires, blz. 204.

de lantaarn boven de ingang van het stadhuis een vlag met rode, gele en zwarte kleuren, die Mevrouw Abts, winkelierster op de Groenmarkt, zojuist vervaardigd had door stroken merinos horizontaalsgewijze aan elkaar te naaien.

Zoals markies de la Moussaye de 5de September in zijn slotrapport over de gebeurtenissen schreef, is „een van de merkwaardigste feiten van de opstand van België, de snelheid waarmede de eerste opwelling, die Frankrijk gold, werd onderdrukt en de tricolore door de landskleuren werd vervangen”.¹ De snelle onderdrukking der onlusten door de burgerij kan dit verloop verklaren. Bij de ontoereikendheid van de politie, de schutterij, de marechaussee en het leger, hebben de burgers wapens geëist om een wacht te vormen en hebben zij gevraagd dat het leger zou worden teruggetrokken om bloedige botsingen tussen het volk en de gewapende macht te voorkomen. De gouverneur stemde hierin toe en burgerpatrouilles gingen door de straten. Zij waren evenwel niet sterk genoeg om samenscholingen uiteen te drijven. Des namiddags trok het gepeupel uit de stad om in de omgeving de katoenfabrieken te gaan vernielen, en toen zij terugkeerden konden de burgers erin slagen de vermoeide en dronken oproerlingen te bewegen de gestolen wapens tegen klinkende munt af te leveren. De 27ste des ochtends betrokken bijna duizend burgerwachten de wacht. Een schermutseling op het Paleizenplein, waar de gewapende macht gebleven was, betekende het einde van de opstand. Emmanuel Vanderlinden d'Hooghvorst werd tot opperbevelhebber verkozen. Een staf werd samengesteld. De 30ste Augustus werd een raad benoemd.

Wie waren er aan te treffen onder hen die op dat ogenblik in de zuidelijke hoofdstad de macht in handen hadden? De staf telt leden van de adel: allereerst zijn hoofd, adjudanten-majoor, adjudanten. In de raad vindt men burgers, de advocaat Sylvain van de Weyer en professor Lesbroussart, medewerker aan de *Courrier des Pays-Bas*, die reeds bekend waren wegens antiministeriële politieke activiteit, verder een politicus die als een symbool geldt, de in 1802 ontslagen oud-burgemeester Nicolas Rouppe, de advocaat Ed. van der Linden en een technicus, de ingenieur Teichman.

In deze laatste Augustusdagen zijn het de Brusselse notabelen die in werkelijkheid de macht in handen hebben. Van de militaire autoriteiten hebben zij verkregen dat het leger niet zou worden versterkt zolang de wacht erin zou slagen de orde te handhaven. De 28ste is een honderdtal personen aangehouden. De burgerij heeft het oproer beteugeld. Zij zal duidelijk en krachtig de stem verheffen. Dupétioux, redacteur van de *Courrier* en een der oprichters van de wacht, geeft reeds de 27ste aan de gouverneur te kennen dat de opheffing der grieven de orde zou herstellen en de nationale pers spreekt zich met kracht uit in dezelfde zin. De politieke eisen zijn die, welke de Unie reeds sedert maanden

¹ Ged. X², blz. 11.

heeft gesteld. De 28ste, des avonds, stelt een veertigtal aanzienlijke stadsgenoten, vergaderd in het stadhuis, een vertoog op en geeft een afvaardiging de opdracht het aan de koning te gaan aanbieden.

Met meer scherpte hadden de Luikse patriotten zich uitgesproken in het adres, dat de Veiligheidscommissie reeds de 27ste aan de vorst had gezonden. Het bericht van de opstand te Brussel heeft te Luik tot gisting onder het volk geleid, dat de gouverneur Sandberg hoopte tot rust te brengen door het gezag in de stad in handen te leggen van een Veiligheidscommissie, die voor het grootste deel uit de bekende vertegenwoordigers der oppositie bestond. Een wacht van burgers hijst een rood-gele vlag, de oude Luikse kleuren „die de roemvolle herinnering aan onze voorvaderen wederom oproepen”. Het grondprobleem van de inrichting der machten wordt in dit verzoekschrift, dat door burgers aan de Commissie was aangeboden en dat door haar werd aangenomen, met vrij zeldzame duidelijkheid uiteengezet. „In 't kort zijn onze eisen deze: volledige wijziging van het tot dusver gevolgde systeem; eerlijke toepassing der grondwet. Ontslag van het door het volk niet gewaardeerde ministerie, welks daden vooral voor België nadelig waren. Vervanging van dit ministerie door mannen die de belangen van alle provinciën van het koninkrijk eindelijk met elkander in overeenstemming weten te brengen en die, zoals het in een representatieve regering behoort, de volledige verantwoordelijkheid voor hun daden op zich nemen, hetwelk het enige middel is om het beginsel van de *onschendbaarheid des konings* ongerept te handhaven. Regeling van de ministeriële verantwoordelijkheid bij een bijzondere wet. Volledig en eerlijk opgeven van het stelsel dat in het bijzonder was vastgelegd in de rampzalige boodschap van 11 December 1829”. De Luikenaren eisen de vrijheid van drukpers, van onderwijs, van het gebruik der talen, de wederinstelling van de jury, een nieuw kiesstelsel, financiële hervormingen en „afschaffing van het millioen voor de industrie, waarvan de schandelijke verdeling niet weinig heeft meegeholpen om de nijverheid te remmen”. Twee belangrijke nationale eisen worden uitgesproken: dat de Hoge Raad zijn zetel zal hebben in België, dat de openbare ambten in gelijke mate door inwoners uit het Noorden en uit het Zuiden zullen worden bekleed.

Het bijeenroepen der Staten-Generaal zal de mogelijkheid bieden om de grieven op te heffen. De Luikenaren willen dus langs wettige weg te werk gaan en ook de Brusselse notabelen zijn op wettigheid gesteld. Moge de koning de afvaardigden bijeenroepen; dat is de wens waarmede het adres besluit dat door Joseph d'Hooghvorst, Sylvain van de Weyer en Alexandre Gendebien naar 's-Gravenhage wordt gebracht.

De pers heeft deze verzoekschriften bekend gemaakt en de steden, waar de weerklank van de gebeurtenissen te Brussel werd vernomen, zenden soortgelijke vertogen naar Den Haag. Zo richten de patriotten van Leuven een verzoek-

schrift tot de koning dat door meer dan honderd aanzienlijke ingezetenen is getekend en waarin alle wensen der Luikenaren zijn overgenomen. Henegouwen wordt wakker geschud en adressen worden gezonden uit Bergen en Doornik. Onbetwistbaar wettige autoriteiten als gemeentebesturen tekenen deze stukken, zoals geschiedt te Bergen, Ath, Binche, Leuze.

Van de opheffing der grieven kwam men onvermijdelijk tot de scheiding. Langs welke weg? De gedachte daaraan was niet nieuw. Verschillen van inzicht die sinds vijftien jaren aan het licht getreden waren, hebben de onverenigbaarheid van gevoelens, van politieke opvattingen en van belangen duidelijk doen blijken. Reeds de 2de Juni 1829 had de *Journal de Louvain* geschreven: „De Nederlanden kunnen alleen de federatieve staat zijn”. In zijn *Lettre de Démophile au Roi* van eind 1829 heeft De Potter duidelijk een radicale oplossing aangegeven die de eenheid zou redden: de scheiding, zonder dat echter dit woord nog werd uitgesproken. In zijn brief aan de koning d.d. 24 Augustus 1830 uit Parijs, schreef De Potter: „Wees de eerste, Sire, om U te beroepen op de Grondwet die U aan ons bindt en stel, overeenkomstig de bepalingen die in de Grondwet zijn neergelegd, een scheiding voor van twee volken die door hun stoffelijke belangen, hun zeden, hun talen, hun godsdiensten, hun karaktereigenschappen, zijn voorbestemd om nimmer in elkander op te gaan”.¹ Deze brief, die in sommige Franse dagbladen is afgedrukt, wordt in België bekend.

Het is in de besprekingen die in het Paleis te Brussel in het bijzijn van de prins van Oranje worden gehouden, dat het denkbeeld der scheiding zijn kans zou krijgen. Wie heeft de prins van Oranje overtuigd? Waarom heeft de erfprins zich zo gemakkelijk laten overtuigen? Het zijn de Belgische vertegenwoordigers in de Staten-Generaal, die de 3de September door de prins werden ontvangen, die hem de volledige scheiding tussen de Zuidelijke en de Noordelijke provinciën zonder andere binding dan de heersende dynastie, als de ideale oplossing hebben voorgesteld. Gedachten, gebruiken, onverzoenlijke belangen maken het handhaven van het bestaande regiem onmogelijk. Het is de Brouckère die in een onderhoud onder vier ogen de meeste overredingskracht blijkt te hebben. Daarna spraken de andere afgevaardigden die tot de prins werden toegelaten, Celles, Sécus, Barthélemy, Cornet de Grez en De Langhe zich uit in gelijke zin. Wie had hen deze mening bijgebracht? Zij kwamen terug uit Parijs. De Langhe en De Brouckère hadden er over de scheiding lange gesprekken gevoerd met De Potter. Celles, de zwager van de nieuwe minister van oorlog, generaal Gérard, was na de Julidagen eveneens te Parijs geweest.

Maar het uitwerken van een met zorg van te voren vastgesteld plan behoeft daarin volstrekt niet te worden gezien. De gedeeltelijke mislukking van de naar de koning gezonden afvaardigingen heeft op dat ogenblik een wezenlijke invloed

¹ Ged. IX², blz. LXXXVI.

uitgeoefend. De koning heeft niet geschonken wat in zijn vermogen lag: het ontslag van Van Maanen, want hij wilde niet wijken voor geweld. Het zal eerst de dringende brief zijn die de prins van Oranje in de nacht van 2 op 3 September aan zijn vader schreef, die Van Maanen ertoe zal brengen zich terug te trekken. Zo dient, naar het oordeel der Belgen, het uitvoerend gezag te worden hervormd. Ook de Staten-Generaal moeten worden hervormd. Is het niet al te bedrieglijk aan hen de zorg over te laten de grieven op te heffen? Kan men van de Staten, zoals zij zijn samengesteld, ingrijpende hervormingen verwachten? Om het ontstaan en de groei van de gedachte der scheiding te verklaren is het niet nodig te denken aan machiavelistische Franse interventies. Het is het gevolg van een interne ontwikkeling van elke beweging die eisen stelt: uitgaande van de opheffing der grieven en meer in het bijzonder van het ontslag van Van Maanen, eindigt zij bij de gedachte van de scheiding. De grote overwinning van de afgevaardigden bestaat hierin, dat zij de erfprins tot hun inzichten hebben kunnen overhalen. Het bericht der overwinning wordt de 3de September verspreid: „De prins in hoogst eigen persoon is de uitdrukking van onze wensen reeds aan zijn doorluchtige vader gaan overbrengen”.

Toen hij Brussel verliet had de prins van Oranje nog een andere belangrijke concessie gedaan: bij het verlaten van de stad in de namiddag van 3 September trok het Brussels garnizoen, dat het Paleis beschermde, zich met hem terug. De oppositie heeft hiermede een geweldige vooruitgang gemaakt. De erfprins heeft zich bij de vorst tot woordvoerder opgeworpen ten voordele van een volledige scheiding en een minister des konings, Van Gobbelschroy, heeft met dit plan zijn instemming betuigd.

Waarom heeft de prins van Oranje toegegeven? De sympathie die hij de Belgen toedroeg heeft zonder twijfel een rol gespeeld; de nawerking van zijn avontuurlijke plannen bleef hier geheel buiten nu het huis Orleans in Frankrijk de troon bekleedde. De zo goed als eensgezinde adviezen van de geraadpleegde personen hebben de prins zeker beïnvloed. De afgevaardigden in de Staten-Generaal, een minister, de bevelhebber en de afdelingshoofden der burgerwacht verdedigden dit inzicht. De raadgevende commissie die hij had ingesteld en waarvan de gouverneur en de burgemeester deel uitmaakten, sloot zich daarbij aan. Dat de prins van Oranje heeft toegegeven aan hetgeen de geraadpleegde personen hem hebben voorgesteld als „de vurigste wens van België”, is gemakkelijk te begrijpen.

Toch werd deze wens niet door allen gedeeld. In werkelijkheid was het anders. Talrijke notabelen uit Gent en Antwerpen, vooral uit de hogere kringen van de handel en de nijverheid, bewezen het door de samenstelling en de onderteekening van verzoekschriften waarin zij zich verzetten tegen elke scheiding die een mooi koninkrijk vernietigen en zijn voorspoed tot ondergang brengen zou. Maar de scheiding is een formule waar een zeer groot aantal Belgen zich bij aansluit;

hoge ambtenaren, in de provinciën waar de beroering het hevigst is, aanvaarden en verdedigen zelfs deze oplossing. De 9de September schrijft de gouverneur van Henegouwen, Charles de Macar: „overal, in de dorpen zowel als in de steden, leeft dezelfde gedachte, de gedachte nl. dat het noodzakelijk is het bestuur der twee delen van het koninkrijk te scheiden”.¹ Voor de gouverneur van Brabant is de scheiding „het plechtanker”. Van wie wordt de verwezenlijking er van verwacht? Sommigen hoopten dat de koning eigenmachtig de scheiding dadelijk zou uitspreken. Zijn proclamatie van 5 September bracht dan ook teleurstelling teweeg en prikkelde de hardnekkigste voorstanders van de scheiding.

De 4de had een kabinetsraad het rapport van de prins van Oranje behandeld. De la Coste en Van Gobbelschroy spraken zich uit ten voordele van de scheiding. De koning nam geen besluit en de volgende dag richtte hij een proclamatie tot zijn volk: hij legde de beslissing in handen van de Staten-Generaal. Liet de vorst zich hierbij zo zeer leiden door de zorg de wettige vormen in acht te nemen? Hij kon het al te gemakkelijk buiten de Staten-Generaal stellen wanneer hem dat enig voordeel bracht, om in deze houding niet een middel te zien om tijd te winnen. Uitstellen, de vaderlandslievende Belgische beweging laten „rotten”. Toch komt men bij het lezen der stukken, die in de aanvang van September uit de koninklijke pen gevloeid zijn, onder de indruk van een onvermogen tot het nemen van koene beslissingen, van een groot gemis aan besluitvaardigheid, van een wezenlijk gebrek aan politieke verbeelding.

In zijn binnenste is hij voor een gewelddadige onderdrukking der beweging. Reeds de 27ste Augustus had hij zijn beide zonen, voorzien van volmachten voor het herstellen van de orde, naar Brussel gezonden. Zij staan aan het hoofd van uitstekende troepen. De koning wil niet toegeven. „Elke toegeving zou in strijd zijn met de koninklijke waardigheid die allereerst in haar volledige macht en waardigheid moet worden hersteld, hetwelk dubbel nodig is in een grondwettelijke monarchie waar de koning de grondwet moet handhaven en van zijn plichten niet mag afwijken”.²

Toch zal hij het ontslag van Van Maanen „aanvaarden”, maar in deze vergadering van 4 September met haar historische gevolgen, stemt hij met de scheiding niet in. Misschien had de aanvaarding van de scheiding op die dag zijn koninkrijk gered: het traditionele Holland was een verzwakking van de banden met het Zuiden goedgezind. Alleen in Gelderland en in Noord-Brabant stond de eenheids-gedachte in de gunst. De oppositie van deze elementen, gevoegd bij die der Antwerpenaren en der Gentenaren en der zeldzame „Nederlanders”, ambtenaren of idealisten, zou, vergeleken met de Belgische eisen en de diepgewortelde verlangens van de vele Hollanders, weinig gewicht in de schaal hebben gelegd.

¹ A. Smits, Instructies aan en rapporten van gouverneurs uit 1830, 317. ² C. Gerretson, Mouterij en Scheuring 1830¹, blz. 7-8, de koning aan den prins van Oranje en prins Frederik, 's-Gravenhage, 1 September 1830.

Maar de koning kan er niet toe besluiten toe te geven. Toch aarzelt hij; de 7de overweegt hij bijzondere maatregelen aangepast aan de toestand in de Franstalige provincien. Maar het is slechts een bevestiging, een voorbeeld van zijn onvermogen om door te tasten, om het initiatief voor radicale politieke maatregelen te nemen. Vanzelfsprekend is het eenvoudiger zijn toevlucht te nemen tot geweld. Bij deze houding heeft de mening dat de tegenstander zwak is, een rol gespeeld. Was in feite de Belgische nationale beweging zwak?

Deze beweging – want hier is geen sprake van een partij – omvat liberalen en Katholieken, zij verenigt mensen aan beide zijden van de taalgrens. De redacteurs der oppositiebladen hebben tot het uiterste van de omstandigheden gebruik gemaakt om van de overheid de opheffing der grieven, het ontslag van Van Maanen, de scheiding te verkrijgen. In de verschillende organen die als gevolg van de gebeurtenissen van einde Augustus ontstaan zijn, Veiligheidscommissies, burgerwachten, vervullen zij een invloedrijke rol. Lesbroussart en Van de Weyer zijn leden van de Raad der wacht. Van de Weyer is lid van de door de prins van Oranje ingestelde raadgevende commissie en wordt verkozen om deel uit te maken van de op 11 September ingestelde Veiligheidscommissie. Ducpétiaux is een van de oprichters der burgerwacht en in herinnering kan worden gebracht dat hij de 26ste aan het stadhuis de Brabantse vlag hees in de plaats van de Franse. Jottrand en P. Claes hebben te Brussel aan alle besprekingen deelgenomen. Allen zijn medewerkers aan de *Courrier des Pays-Bas*. Ook Van Meenen behoort tot de redactie van het voornaamste Brusselse orgaan der Belgische oppositie; te Leuven ontplooit hij een verbazende werkzaamheid. Philippe Lesbroussart, van de *Courrier des Pays-Bas*, is een van de vijf leden van de Raad der burgerwacht. Levae, redacteur van de *Belge*, die in nauw contact staat met De Potter, zal een belangrijke rol vervullen in de „Réunion centrale”.

Te Luik nemen Lebeau en de gebroeders Rogier, redacteurs van de *Politique*, dadelijk belangrijke plaatsen in. Lebeau is lid van de commissie voor openbare veiligheid, Firmin Rogier wordt naar Brussel gezonden met een opdracht, en Charles is de 4de September aan het hoofd van 250 vrijwilligers naar Brussel vertrokken waar hij de 7de aankwam en een onafgebroken strijd voerde om zijn radicale oplossing te doen zegevieren. Stas, van de *Courrier de la Meuse*, sedert bijna tien jaar belangrijk orgaan van de katholieke oppositie, nam eveneens een politieke plaats in. Stas was lid van de Veiligheidscommissie. Van Meenen, d'Elhougne en Roussel zijn de redacteurs van de *Journal de Louvain*; zij zijn ook de onbetwiste leiders van de opstand te Leuven. Doch het is niet dit deelnemen aan de gehele patriottische activiteit sedert 26 Augustus die het hoofdwerk van deze journalisten vormt. Hun hoofdrol bestaat in het leiding geven aan de gedachten en gevoelens van het volk. Zij hebben hieraan voorlichting gegeven ge-

durende lange maanden van strijd die niet zonder gevaren bleven, bloot als zij stonden aan de kwellende waakzaamheid van de vertrouwenslieden van minister Van Maanen; zij verspreiden nu alle berichten, daarbij de nadruk leggend op hetgeen voor de nationale zaak gunstig was en de tegenslagen minder erg voorstellend. In goed geschreven hoofdartikelen geven zij toelichtingen op het verloop van de gebeurtenissen en stuwen de publieke opinie in een uitgesproken Belgische richting. De wijze waarop zij aan hun lezers de scheiding hebben voorgesteld is zeer suggestief: de 5de September zal de *Courrier de la Meuse* schrijven: „Laten wij ons niet inspannen om een samensmelting tot stand te brengen van elementen die elkaar bestrijden; laten wij niet dromen van dit monsterachtig amalgaam, van deze hersenschimmige centralisatie, van deze tegennatuurlijke unie. Weest Hollanders, wij zullen België blijven”.

De *Politique* van 6 September is eveneens vol geestdrift: „De dynastie blijve bestaan, maar laten wij ons zelf blijven, laten wij België zijn, laten wij onze Belgische kamers hebben, onze Belgische grondwet, onze Belgische wetten, ons Belgisch leger, wij bezitten het mooiste en rijkste land ter wereld, laat het van Holland gescheiden worden, laten wij de regeringsvorm hebben die een waarborg biedt dat de nationale opinie de overhand zal hebben . . . Wij zullen dan een vaderland bezitten, een vaderland dat geen leugen meer zal zijn, een vaderland dat ons niet door een congres zal zijn opgedrongen, maar dat een plaats zal innemen in onze harten; dan zullen wij kunnen worden geregeerd in overeenstemming met onze zeden, onze belangen, onze wensen . . . In onze opmars zal het voor ons dan niet meer nodig zijn dit stilstaande en tegen de vooruitgang gekante Holland achter ons aan te slepen, dit Holland wiens begeerten, gebruiken en belangen niet met de onze zijn te verzoenen”. En de *Journal de Verviers* schrijft: „Voortaan zal in België alles Belgisch zijn. Welke onmetelijke resultaten zullen uit dat blote feit voortvloeien! Welke toekomst! Wat een prachtige en weldadige omwenteling!” Zo zijn in het vroegere prinsbisdom Luik de journalisten van de oppositie uitgesproken voorstanders van een innige vereniging van alle inwoners der zuidelijke provinciën en van een afscheiding van het Noorden. Hun opvattingen worden door velen van hun medeburgers gedeeld. „De nationale onafhankelijkheid”, die door de scheiding gestalte zal verkrijgen voor het gehele Zuiden, dit is de wens die door de gemeenteraad te Luik in een verzoekschrift aan de koning wordt uitgesproken.

De invloed van de drukpers wordt door niemand ontkend. De agenten van het gezag leggen in hun rapporten de nadruk op de slechte geest die zij verspreiden, en talrijke aanhalingen zijn erin te vinden omtrent de doeltreffende invloed der dagbladen op het ontketenen van oproerige handelingen. In vele rapporten zijn uitdrukkingen te vinden als „het is de aankomst der dagbladen die door de diligence werden aangevoerd . . . het lezen der kranten heeft de bevolking opgestookt . . .”.

Velen van die journalisten zijn advokaten. Buiten de pers nemen juristen ook deel aan de politieke actie. Zij worden bijgestaan door notarissen en procureurs. De afgestudeerden van de Universiteit te Luik zijn vaak agenten van revolutionaire actie. Zo b.v. zijn in Luxemburg, zoals de gouverneur Willmar getuigt „bijna alle jonge lieden die aan de Universiteit te Luik hebben gestudeerd, ijveraars voor de beweging”.¹

De vorming van de publieke geest en de revolutionaire propaganda zijn niet de enige taken die toewijding vereisen. Wachten zijn gevormd, ongetwijfeld om de orde te herstellen, maar in verscheidene centra, te Brussel, Leuven, Luik, Verviers en in verschillende steden van Henegouwen, om gewelddadig tegenstand te bieden aan een optreden van het leger, dat door het herstel van de macht des konings aan elke hoop de bodem zou inslaan. Oudmilitairen hebben aan de nationale zaak ijverig medewerking verleend. Onder hen zijn er verbitterden, mannen wier promotie door het overwicht van Hollanders in de hogere rangen van het leger is geschaad. Zo is Pletinckx, luitenant-kolonel der burgerwacht, een oudluitenant van het leger der Nederlanden dat hij in 1827 op dertigjarige leeftijd heeft verlaten. Joseph Fleury-Duray, majoor der burgerwacht, had gediend van 1819 tot 1822. Graaf van der Meere, eveneens majoor der wacht, was kapitein-adjutant van generaal Van Geen, terwijl majoor van der Smissen, onderbevelhebber der burgerwacht, aan de veldtocht naar Rusland had deelgenomen en te Waterloo onder Chassé de artillerie van de 3de divisie had aangevoerd. Een derde groep mannen speelt een belangrijke rol van het ogenblik af dat de spanning groter wordt, het volk op straat komt en de manifestaties een heftiger karakter aannemen. Dit soort leiders zijn mannen met een avontuurlijke geest, wier plaats in de maatschappij wisselvallig en onbestemd is. Het zijn mannen die bij een verandering der bestaande instellingen alles hebben te winnen. Sommigen onder hen zullen tot zeer achtbare posities opklimmen: Niellon, eigenaar van een poppenspel, zal zijn leven eindigen als een achtenswaardig brigadegeneraal, maar Ernest Grégoire, een arts zonder patiënten, die de 22ste September een vrijkorps aanvoerde, zal van twee wallen eten en in het orangisme terechtkomen, en zo zal ook Borremans doen, een ander iemand van twijfelachtig allooi. Van de aanvang af zijn zij voorstanders van radicale oplossingen. Voor openlijke strijd met het leger schrikken zij niet terug. Zij verlangen er naar geweld te gebruiken.

Tenslotte is er nog, naast de vaderlandslievenden die de rechten van België willen verdedigen, de partij van Frankrijk. Vertegenwoordigers in de Staten-Generaal als Celles en Stassart, een advocaat-journalist als Alexandre Gendebien, richten hun blikken naar Parijs. In de Franse groep komen schakeringen voor. Naast hen die uit overtuiging een vereniging met Frankrijk wensen, zijn er die

¹A. Smits, o.c., blz. 354, gouverneur Willmar aan de la Coste, Luxemburg, 18 September 1830.

bereid zijn zich erbij neer te leggen: Parijs heeft de voorkeur boven 's-Gravenhage; er zijn ook tactici onder hen, die de steun van Frankrijk onontbeerlijk achten om de scheiding door te drijven en die met het oog daarop bij dat land hulp willen zoeken; deze richting is het sterkst vertegenwoordigd. Zij zal in het politieke leven een vaste plaats verkrijgen; reeds de 8ste September schreef de gouverneur van Brabant: „er wordt vrijuit over gesproken de hertog van Nemours, de tweede zoon van de hertog van Orleans (Louis Philippe), tot de troon van België te verheffen”;¹ de 2de October zendt Cartwright naar Londen het volgende bericht: „one (party) is for Belgium incorporated with France, another for establishing the independence of Belgium with a son of the king of the French at the head”;² en de 3de Februari 1831 zou het Nationaal Congres Nemours tot de koninklijke waardigheid verheffen met 97 stemmen tegen 74 uitgebracht op Leuchtenberg.

De oppositie tegen het politieke regiem van Willem I is dus sterk, de vaderlandslievende beweging niet te onderschatten. Velen sluiten zich er bij aan en zij vindt haar uitdrukking in verzoekschriften aan de koning die in sommige gevallen door provinciale en gemeentelijke overheden zijn getekend. Het feit dat de burgerwachten onder de wapenen worden gehouden, bewijst voldoende dat deze burgers, die de wapens hebben opgevat om de orde te herstellen en hun bedreigde bezittingen te beschermen, niet tot onderwerping willen worden gebracht door een militaire reactie die door de verplettering der wachten tevens de overwinning van een vorst zou meebrengen wiens absolutistische neigingen algemeen bekend zijn.

Is deze beweging algemeen geworden, strekt zij zich uit tot het gehele land? Zonder twijfel heeft zij overal voorstanders, maar zij nemen er niet overal een even werkdadig aandeel aan, zij zijn niet overal even geestdriftig en even talrijk. De weerslag van de opstand te Brussel deed zich gevoelen in het gehele land: de grote, de middelgrote en de kleine steden werden er door wakker geschud en tal van dorpen werden er door in beroering gebracht. Maar tien dagen na de gebeurtenis die het verloop in gang zette, hadden de patriotten niet overal de overheersende stelling ingenomen. Brussel, Leuven, Luik, Verviers, Bergen, Doornik, Charleroi, Namen zijn de actieve centra der „Belgische” beweging. De omgeving van deze plaatsen volgt haar voorbeeld.

Aldus zijn Brabant en de provincies Luik, Henegouwen en Namen de gebieden waar de Belgische beweging het sterkst is. De beide Vlaanderen, de provincies Antwerpen en Limburg tellen ook patriotten, maar deze zijn er niet in geslaagd de wettige overheid te overvleugelen. In de grote Scheldehaven en in het centrum der katoenijverheid zijn de aanhangers van het bestaande regiem talrijk en machtig. De vertegenwoordigers van het gezag rekenen trouwens op het

¹ C. Gerretson, o.c., I, blz. 188. ² Ged. X², blz. 85.

leger om elke gewelddadigheid te onderdrukken. Toch zijn er in de Kempen en in Vlaanderen, in de streken van Kortrijk, Aalst, Ronse, Ninove, Geraardsbergen eilandjes van oproerigheid en baren zij de ministeriëlen grote zorg.

In Vlaanderen is het de priesterpartij, „de ultramontanen” zoals de ministeriëlen ze met meer dan minachting noemden, die de meest hechte steun vormden van de nationale beweging. Deze partij heeft vóór de calvinistische koning de wapens niet gestrekt. De toegevingen van de vorst hebben te lang op zich laten wachten om de lastige Katholieken, die onverzoenlijke tegenstanders van Willem I gebleven waren en de spitsvondigheden van het Vaticaan weinig naar waarde schatten, te kunnen geruststellen. Het zijn deze elementen, wier werkzaamheid door de agenten van het gezag gebrandmerkt wordt, die in Antwerpen, in de Kempen, in het Kortrijkse en in de streek van Brugge de geesten beïnvloeden. Het is van betekenis dat b.v. door Kortrijk, Ieperen, Dendermonde verzoekschriften voor de scheiding werden verzonden.

Heeft derhalve de oppositiebeweging niet in het gehele land dezelfde kracht en boekt zij niet overal hetzelfde succes, dan heeft zij toch ook geen enkele streek onberoerd gelaten. Afgevaardigden van alle provinciën behalve Luxemburg hebben de proclamatie getekend die de 3de September door de kleine groep van vertegenwoordigers was samengesteld. Zo stond België tegenover Holland en dit laatste gaf zich daarvan duidelijk rekenschap. De Hollanders hebben hun dagbladen gelezen en voor hun vorst partij gekozen. Het is nodig de opstand te bedwingen, met geweld de rust te herstellen. De muiters moeten worden neergeslagen. Geen enkele toegeving moet worden gedaan. Bepaalde bladen zijn ten aanzien van de Belgen bijzonder streng. De artikelen van Groen van Prinsterer in de *Nederlandsche Gedachten* zijn in dat opzicht tekenend. De meest heftige artikelen in de Hollandse pers worden in het Zuiden natuurlijk vertaald en leveren voor de patriotten, voor de aanhangers van een algehele breuk een voortreffelijk argument.

Onder de Belgen die zich tegen de koning keren is intussen verdeeldheid ontstaan. Naarmate de dagen verstrijken zonder dat een oplossing wordt verkregen, openbaren zich meningsverschillen en ontstaat er een kloof tussen de gematigden en de extremisten. De 3de September is althans te Brussel met eenparigheid overeenstemming bereikt: de scheiding zou er morgen zijn, de erfprins zou er de koning, zijn vader, om gaan vragen. De proclamatie van de 5de heeft deze hoge verwachtingen de bodem ingeslagen. De reactie daarop is te Luik en in Henegouwen dezelfde. Niettemin behalen de voorstanders van de wettigheid de overhand, de vergadering der Staten-Generaal moet worden afgewacht. De afgevaardigden hebben te Brussel gedraald, daarna hebben zij besloten aan de oproep des konings gehoor te geven. De hoop op de vorming van een voorlopig bewind door de Belgische afvaardiging is vervlogen. Besprekingen, die lang zul-

len duren, nemen te Brussel een aanvang tussen het gemeentebestuur en de afgevaardigden van de wacht, betreffende de samenstelling van een Veiligheidscommissie die volmachten zou krijgen van de gouverneur en de burgemeester. Op deze wettige basis zou zij tot doel hebben „het bestaan der dynastie en het handhaven van het beginsel van de scheiding tussen Noord en Zuid te verzekeren”. Maar zij zou belastingen heffen en maatregelen nemen op economisch gebied. Naar de mening van zekere vaderlandslievenden zou zij een bedekt voorlopig bewind vormen. De woorden „met de instemming der andere steden”, voorkomende in de proclamatie waarmede de commissie de 11de September haar samenstelling bekend maakte, gaven de diepere bedoelingen van sommigen van haar leden goed te kennen. Maar bij de besprekingen is de gouverneur erin geslaagd het artikel betreffende de heffing van belastingen te doen schrappen. Deze heffing zal op de gewone wijze blijven geschieden en de gelden blijven dus ter beschikking van de normale overheid. De gevolgen hiervan zijn verderfelijk voor de bewapening en de uitrusting der troepen die men op de been wil brengen. Voor het gewapende hulpkorps verloopt de aanwerving overigens slecht; de 14de September telt het niet meer dan 100 man. Het gemeentebestuur wil de uitrusting ervan niet bekostigen, maar het stemt erin toe de voeding voor zijn rekening te nemen want het wil vermijden dat deze manschappen zich aan plundering overleveren.

Vrijwilligers zijn toegesnelde uit de provincie, uit Henegouwen, uit het Kortrijkse, uit verscheidene Vlaamse steden; uit Luik zijn meerdere honderden mannen aangekomen. Maar voor het merendeel zijn het arme lieden en in hun onderhoud moet worden voorzien. De aanwezigheid van die overspannen elementen is een hinder voor de schuchteren en voor de overheden van de burgerwacht die de orde willen handhaven. De 8ste gelast de bevelhebber van de burgerwacht zijn landgenoten dan ook hun mars naar Brussel tijdelijk te staken. De Raad der burgerwacht beveelt ridder de St. Rock de compagnie, die hij heeft samengesteld, te ontbinden. De 11de September is de helft der Luikenaren teruggezonden „met een vergoeding van drie gulden per dag en de verzekering dat de dagmarsen zullen worden uitbetaald”.¹ De 13de blijven er aldus slechts 150 Luikenaren over en hun leider Charles Rogier wendt zich tevergeefs tot de Luikse stadsregering om de nodige gelden te verkrijgen voor hun onderhoud. De meest vastberadenen zijn dus teleurgesteld en hun bestaansvoorwaarden zijn verre van aantrekkelijk. Zij ergeren zich en lenen het oor aan leiders die radicale oplossingen eisen. De actie van de patriotten met de meest extreme denkbeelden wordt overigens begunstigd door de slechte toestand waarin handel en industrie verkeren. De onzekerheid, het gebrek aan vertrouwen hebben de bedrijvigheid verlamd. Zaken worden niet gedaan. Het crediet is duur en weldra

¹ C. Gerretson, o.c., I, blz. 202, gouverneur H. C. G. C. van der Fosse, 12 September 1830.

niet te verkrijgen. De 1ste September is de *Société Générale* genoodzaakt de afhandeling der discontozaken die aan de Raad van Bestuur zijn voorgesteld, een dag uit te stellen. Een vijfde gedeelte ervan heeft ze afgewezen. Belastingen worden niet meer betaald, de inkomsten verminderen, terwijl de uitgaven, die zij als kassier van de staat moet verrichten, door de aanwezigheid van een grote troepenmacht in het Zuiden toenemen. Weldra heeft de bank geen geld en de 17de September doet zij tevergeefs een beroep op de minister van Financiën om door zijn tussenkomst van het Amortisatiesyndicaat een lening van drie miljoen gulden te verkrijgen. Sedert de eerste September verstrekt zij geen leningen meer op onderpand van staatsfondsen en in ruil voor haar biljetten verstrekt zij slechts een vijfde in geld. Het publiek wordt wanhopig. De staf en de raad der burgerwacht trachten het gerust te stellen met de verzekering, dat de voornaamste handelaren de verplichting op zich nemen deze biljetten in betaling te aanvaarden en dat de ontvangers der belastingen bevel hebben gekregen ze aan te nemen. Maar wie betaalt nog belasting? Het vertrouwen is weg. De handel kwijnt. De industriëlen zijn ongerust, de ondernemingen die reeds vóór de crisis getroffen waren kunnen van de regering de gevraagde hulp niet krijgen. Daar waar verder wordt gewerkt stapelen de voorraden zich op. Maar bij de heersende politieke onzekerheid ontslaan vele fabrikanten en kleine bazen hun arbeiders. Ook werden de 26ste Augustus fabrieken verwoest in de omgeving van Brussel. Door dit alles neemt de werkloosheid toe, en werken, uitgevoerd door de gemeentebesturen, brengen geen noemenswaarde verlichting teweeg. De stijging der kosten van levensonderhoud maakt het algemeen maatschappelijk onbehagen erger. In deze periode, waarin de dag van morgen onzeker is, worden de markten slechts schaars bevoorraad. De plunderingen van convooien graan in het land van Herve o.a. hebben de handelaren bang gemaakt. Het verstoppjen van reserves wordt algemeen. De voorraden strekten vernauwernood tot aan de volgende oogst, en deze oogst was mislukt. Zo klaagt de gouverneur van Luxemburg de 30ste Augustus over „de ondraaglijke duurte der levensmiddelen waaronder de lagere klassen der steden Luxemburg en Aarlen smartelijk lijden. Het arbeidsloon is niet toereikend om de gezinnen brood te geven . . .” Als een reeks van oorzaken wordt aangevoerd, „dat in deze tijd het graan, dat als zaaigoed moet dienen, wordt aangekocht en dat de prijs hiervan altijd hoog is, dat het graan van de oogst nog niet gedorst is, dat de opbrengst van de oogst een aanzienlijk tekort doet vrezén, dat de aardappelvoorraden zijn uitverkocht en dat hetgeen er nog van overblijft, alsmede het oude graan, slechts schaars en tegen buitensporige prijzen op de markten wordt aangevoerd”.¹

Verlapping van de handel, verlies van vertrouwen, sluiting van fabrieken, stijging van de kosten van levensonderhoud, dat alles vermeedert de ellende der

¹ A. Smits, *Instructies*, blz. 345, Willmar aan de la Coste, Luxemburg, 30 Augustus 1830.

arbeiders. De proletarische uitbarsting van eind Augustus werd onderdrukt. Zal dat definitief blijken te zijn? Tegen wie zal de woede der arbeiders zich keren? Een burgerwacht uit Hoei doet de gedachte aan de hand de vergoeding van de arbeiders der wacht te voldoen uit de opbrengst van een inschrijving. „Die arbeiders die op dit ogenblik door gebrek aan werk onder de bitterste ellende gebukt gaan, zullen niet meer tegen burgers moeten strijden, maar alleen tegen de vreemdeling en zij zullen ons meer met rust laten”.² Maar in het andere kamp, het kamp der ministeriëlen, denkt men er ook aan zich van deze massa rampzaligen te bedienen.

Te Brussel trekken provocateurs van kroeg tot kroeg en „zetten de arbeiders er toe aan, onverdedigbare of bespottelijke eisen te stellen”. De arbeiders, die door de stad aan het kanaal en aan de boulevards te werk gesteld zijn en het normale loon van grondwerkers, d.i. 50 cent per dag, verdienen, eisen een verhoging van 50% en worden boos omdat er hun slechts een van 10 cent wordt gegeven. De heimelijke kuiperijen van een verborgen ministeriële politie maken de patriotten ongerust. Een belangrijk bedrag, 25.000 gulden, werd door de Regering aan Prévinaire, beheerder van het armwezen, en Hanssens, kapelmeester van het orkest van de Muntchouwburg, ter beschikking gesteld om een beweging op touw te zetten die op de Brusselse bevolking een beroep moest doen voor toetreding tot het leger. Deze gelden waren zeker niet bestemd om er onder de verzoekschriften de handtekeningen van vredelievende burgers mee te kopen. De bezorgdheid van de *Courier des Pays-Bas*, die de 19de September schreef: „De minister rekent op binnenlandse onlusten om in te grijpen. Hij verlangt ze, hij zal ze aanstoken . . .”, was gegrond.

Zo is de maatschappelijke onrust groot en zij draagt niet noodzakelijk bij tot de overwinning der rebellen. Deze onrust, het talmen van de koning en verschillen van temperament brengen in het kamp der patriotten onenigheid teweeg. Zoals onder alle mensen die op een bepaald ogenblik de nationale onafhankelijkheid opeisen, bevinden zich onder hen gematigden en radicalen. Op de avond van de 14de September wordt te Brussel de splitsing tussen deze twee stromingen duidelijk zichtbaar.

De troonrede, die de 13de September bij de opening der Staten-Generaal werd uitgesproken, bevat niets meer dan de proclamatie des konings van 5 September die voor de meest vooruitstrevenden zo teleurstellend was. Een gedeelte van de rede moet bij allen ongerustheid wekken: het onder de wapenen houden der militie na de gewone tijd die voor de oefeningen was gesteld. De koning vraagt het advies van de Tweede Kamer der Staten-Generaal over twee kwesties: 1) of de ondervinding de noodzakelijkheid heeft aangetoond om de nationale instellingen te wijzigen; 2) of, in dat geval, de betrekkingen door de traktaten en

C. Dantinne, *La Révolution de 1830 à Hoei*, Hva 1931, blz. 95.

door de grondwet tussen de twee grote afdelingen van het koninkrijk gevestigd, tot bevordering van het gemeenschappelijk belang, in vorm en aard, zouden behoren te worden veranderd. Wat zal er gebeuren, wanneer door een Kamer waarin de vertegenwoordigers uit het Noorden even talrijk zijn als die uit het Zuiden, over de scheiding een ongunstig advies wordt uitgebracht? En wanneer de mogendheden een wens tot scheiding niet aanvaarden? De toekomst is voor de Belgen, die sedert de 25ste Augustus naar de wapenen hebben gegrepen, somber. Worden zij door de koning niet beschouwd als muiters?

Op de avond van de 14de September beroepen de vooruitstrevenden zich op de koninklijke rede om het volk op te hitsen. Juist op die avond boden de afdelingen van de burgerwacht in het Hôtel de la Paix aan de Luikenaren een maaltijd aan. Charles Rogier, staande op een tafel, had op handige toon de koninklijke rede voorgelezen en de verhitte koppen hadden zijn commentaar met de kreten „Te Wapen”, „Leve de Vrijheid”, „Weg met de koning” onderstreept. Op de Grote Markt en het Muntplein vormden zich samenscholingen en werd de tekst van de koninklijke rede verbrand. De burgerwacht greep in en de orde werd hersteld. De volgende dag, de 15de September, zou voor de revolutionnaire beweging van grote betekenis worden. De algemene staf der wacht roept tegen 10 uur de afgevaardigden der afdelingen bijeen op het stadhuis: de bevelhebbers, alsmede een kapitein, een onderofficier en een wacht in elke afdeling bij keuze aangewezen. De staf, de afgevaardigden der afdelingen en de Veiligheidscommissie beraadslaagden in de gothische zaal over een ontwerp van adres, te zenden aan de Belgische vertegenwoordigers, waarbij onverwijld een beslissing betreffende de scheiding wordt gevraagd. De vergadering werd in het openbaar gehouden en inwoners uit de provincie namen aan de besprekingen deel.

Rogier vond het adres dat door Merode was opgesteld „voornaam en te historisch”, en gesteund door de Luikenaren eiste hij krachtige maatregelen en het beëindigen der besprekingen. De opwinding steeg en de discussies werden op hoge toon gevoerd. De Brusselse patriotten gaven blijk van meer bezadigheid. Zelfs de journalisten van de *Courrier des Pays-Bas*, Claes en Jottrand, — die toch in het begin der maand naar Luik waren geweest om er hulp te vragen — sloten zich bij de partij van d'Hooghvorst, dus bij de groep der gematigden aan. Steeds kwam als een *leit-motiv* terug: het gebrek aan geldmiddelen maakt elke opzienbarende daad onmogelijk. Het is ondoenlijk revolutie te maken zonder geld; zolang de beschikking over de fiscale inkomsten in handen van de regelmatige overheden blijft, zal geen enkele stap kunnen worden ondernomen die gunstige gevolgen laat verwachten. De Luikenaren, die door de andere aanwezigen uit de provincie werden gesteund, dreigden: „Wij zullen de Borinage laten aanrukken! De vrijwilligers zullen U dwingen de wettigheid op te geven”. Zij slaagden er niet in, de Brusselaren te overtuigen. Geërgerd verlieten zij de zaal, alleen

Edouard Ducpétiaux volgde hen. De kloof tussen radicalen en gematigden werd breder. Zij zou nog breder worden.

Des avonds wordt op het stadhuis het omgewerkte ontwerp van de Veiligheidscommissie inderdaad door de afgevaardigden der burgerwacht aanvaard. Talrijke notabelen uit Brussel tekenen dit adres. De vertegenwoordigers wordt verzocht van de koning „een geruststellende en beslissende uitspraak” betreffende de scheiding te verkrijgen, alsmede het terugtrekken der troepen, die uit het Noorden zijn gekomen.

De vooruitstrevenden van hun kant waren naar het Hôtel de la Paix, van Pletinckx, dat een der verzamelplaatsen van de patriotten was, getrokken en stelden er een adres aan de vertegenwoordigers op: zij drongen er bij dezen op aan dat zij dadelijk naar Brussel zouden terugkomen wanneer zij niet onmiddellijk de scheiding verkregen.

Charles Rogier was hier als voorzitter aangewezen, Renard uit Doornik als secretaris. Opgewonden als Niellon, Pletinckx, Ernest Grégoire, F. Chazal namen aan de besprekingen deel. Zij poogden de Veiligheidscommissie de wettige weg, waarin de commissie naar hun oordeel was blijven steken, te doen verlaten en stelden haar voor buitengewone maatregelen van revolutionnaire aard te nemen: de inrichting en volledige bewapening der burgerwacht, de oprichting van vrijescharen op het platteland, de keuze van een bevelhebber voor de nationale strijdkrachten, het onder de nationale vlag roepen van de Belgische soldaten. De vooruitstrevenden wensden dat de Veiligheidscommissie een nationaal leger op de been brengt. Zij eisen tevens dat de posterijen en de besturen onder toezicht zullen worden gesteld; het is vooral de politie die hiermee bedoeld wordt.

Dezelfde avond komen de radicalen bijeen in de zaal der Schone Kunsten, in de Beierse straat, en besluiten tot de oprichting van een club, de *Réunion centrale*; het voorbeeld van Parijs blijkt hier overduidelijk uit. De club stelt zich tot doel „de vrije uitspraak en de rustige bespreking van ieder vaderlandsgezind beginsel alsmede het naar voren brengen en de krachtige tenuitvoerlegging van elke maatregel die dienstig wordt geacht om de morele en materiële belangen der zuidelijke provinciën te doen zegevieren”. Een reglement werd samengesteld, een comité gevormd, een ruimer lokaal gekozen en wel de St. Joris-zaal in de Cellebroersstraat. Het voorzitterschap dat aan Charles Rogier werd aangeboden, werd door deze geweigerd; naar zijn oordeel behoorde deze functie door een Brusselaar te worden uitgeoefend. Edouard Ducpétiaux werd daarop verkozen.

De club, die door de overspannen jonge revolutionairen wordt gevormd, wil „de Veiligheidscommissie tot handelen dwingen en ze desnoods overvleugelen”. Reeds de 16de September doet hij aan de commissie een aanmaning toekomen om toezicht te houden op de verrichtingen van de Bank en om deze te beletten gelden uit Brussel naar buiten over te maken, en om van de ontvangers der be-

lastingen te Brussel en omstreken de uitlevering te eisen van de gelden die zij onder hun berusting hebben. Voor deze radicalen blijft de financiële zijde van de opstand van overwegend belang, hetgeen hunnerzijds zeer goed gezien is.

De volgende dag, de 17de, wordt een hogere toon aangeslagen en als de club zich tot het „Comité voor openbare Veiligheid” richt, worden geen vormen meer in acht genomen. „Welke maatregelen zijn er genomen en worden er be- raamd om de bevolking tot rust te brengen en de agressie der regering af te slaan?” Daar de Veiligheidscommissie binnen de perken blijft van de opdracht die haar door de afdelingen en het gemeentebestuur van Brussel is gegeven, wordt de *Réunion centrale* nu het revolutionnaire centrum. Met de andere steden worden verbindingen aangeknoopt. Van vrijwilligers uit de provincie wordt de toetreding aanvaard. De 18de neemt zij het besluit dat, indien de Veiligheidscommissie de volgende dag geen barricaden heeft doen opwerpen, zijzelf het bevel daartoe zal geven. De club wil de vorming van een voorlopige regering, die alleen in staat is de gewapende tegenstand in te richten en met de koning over de voorwaarden van een overeenkomst te onderhandelen. De Veiligheidscommissie weigert de vorm van een voorlopige regering aan te nemen. Het zal voor de *Réunion centrale* dus nodig zijn haar toevlucht te nemen tot gewapende opstand, waarbij zij van de groepen vrijwilligers en van vastbesloten mannen met invloed op het lagere volk van Brussel, gebruik kan maken.

Op de avond van die dag keren Nicolai en Vleminckx, die belast waren de beide adressen van de Veiligheidscommissie en de *Réunion centrale* aan de Belgische vertegenwoordigers te 's-Gravenhage ter hand te stellen, te Brussel terug. Zij zijn diep teleurgesteld door de meer dan lauwe ontvangst die de Belgische afgevaardigden hun hebben bereid. Van België verwijderd waren dezen in het grondwettelijk kader gevangen. Alleen Stassart had Den Haag verlaten en Charles de Brouckère was de enige die gestemd had tegen het adres van antwoord op de troonrede, dat met 86 stemmen tegen 19 was goedgekeurd. De andere tegenstemmers waren Hollanders die de tekst niet krachtig genoeg vonden.

Op het stadhuis beraadslagen de Veiligheidscommissie, de generale staf der burgerwacht en de afgevaardigden van de afdelingen der wacht, zonder dat zij tot een vastomlijnde beslissing kunnen geraken over de tegenover de verwachte aanval aan te nemen houding. Gendebien wil dat „geweld met geweld zal worden afgeslagen”, maar tot de vorming van een voorlopig bewind, zoals door sommigen wordt voorgesteld, wordt nog steeds niet besloten. Voor de gematigden, met aan hun hoofd de bevelhebber van de wacht, Emmanuel d'Hooghvorst, is de toekomst duister. De extremen winnen terrein en weldra zullen zij, die aan de dynastie trouw gebleven zijn, genoodzaakt worden te vluchten. Burgers die vermoeid zijn en bang voor de dag van morgen laten hun taak in de steek. De scheiding, waarmede velen zich in het begin der maand hadden ver-

enigd, brengt verdeeldheid onder de Belgen: de 17de legt een vertegenwoordiger als Le Hon in Den Haag de nadruk op de grote gevaren van een volledige scheiding die de economie te gronde zou richten. De 18de September maakt ook de *Courrier des Pays-Bas* zich over de weerslag, die deze toestand kan teweegbrengen, bezorgd en beveelt een wijziging van het vertegenwoordigend stelsel aan, die aan de talrijkere Belgen het overwicht in de staat zou verzekeren. Sommigen verlangen amnestie, het voorspel van een onderwerping. Verwarring en ontmoediging maken zich van de gematigden meester, terwijl de doordrijvers vast besloten zijn tot daden over te gaan. Patrouilles worden in de omgeving uitgezonden. Een hiervan brengt uit Tervuren vier paarden van de marechaussee mede, een andere houdt de diligence naar Amsterdam tegen.

De Veiligheidscommissie reageert vlug en scherp. Het vertrek van Gendebien, de meest radicale van haar leden, naar Parijs op de avond van de 18de, geeft zonder twijfel de verklaring van de snelheid waarmede de commissie de onbezonnenheden der extremisten veroordeelt. Zij beschouwt ze als „uitdrukkelijke schendingen van het volkenrecht zowel als van de aangegane verbintenissen”. Zij beveelt dat de paarden zullen worden teruggezonden en zendt aan prins Frederik een brief waarin de overtreding wordt gelaakt en herstel wordt toegezegd. Zij stelt tenslotte een Tuchtraad in, die ermee belast wordt de militaire wetten met gestrengheid te doen gelden voor alle individuen die zich in de toekomst aan dergelijke misdrijven zouden schuldig maken.

Deze scherpe beslissingen werden ter kennis van de bevolking gebracht in een proclamatie die in de namiddag van de 19de September werd aangeplakt. De extremisten waren spoedig met hun antwoord klaar. De *Réunion centrale* grijpt deze gelegenheid aan om de instelling, die aan de verwachtingen niet had voldaan van hen die vast besloten waren tot de breuk, te overtroeven. In haar vergadering van de 19de heeft zij over de houding van de Veiligheidscommissie haar verontwaardiging uitgesproken. Om half zeven dringt een dertigtal Luikenaren met slaande trom en ontronde vlag het stadhuis binnen. Zij eisen dat de ondertekenaren der proclamatie worden uitgeleverd en dat hun wapenen worden gegeven. E. d'Hooghvorst maakt zich van hun vlag meester en laakt hun optreden. De tussenkost van Rogier brengt de Luikenaren tot kalmte en dezen trekken zich daarop in hun St. Elizabeth-kazerne terug. Maar op de Grote Markt bleven groepen verzameld die de leiders van de burgerij van verraad beschuldigen: „Wij zijn overgeleverd”, „Wij eisen wapenen”, wordt er geschreeuwd. De opschudding bleef de gehele nacht voortduren. Tussen de burgerwachten en deze massa's arbeiders en ambachtslieden, onder wie oudsoldaten en de Luikenaren het krachtdadigst optreden, werden de wrijvingen talrijker. Om één uur 's nachts gaf een uitgejouwde en aangevallen burgerpatrouille vuur. Een man werd gedood, drie anderen ernstig gewond. In woede ontstoken ontwapende

lastingen te Brussel en omstreken de uitlevering te eisen van de gelden die zij onder hun berusting hebben. Voor deze radicalen blijft de financiële zijde van de opstand van overwegend belang, hetgeen hunnerzijds zeer goed gezien is.

De volgende dag, de 17de, wordt een hogere toon aangeslagen en als de club zich tot het „Comité voor openbare Veiligheid” richt, worden geen vormen meer in acht genomen. „Welke maatregelen zijn er genomen en worden er be- raamd om de bevolking tot rust te brengen en de agressie der regering af te slaan?” Daar de Veiligheidscommissie binnen de perken blijft van de opdracht die haar door de afdelingen en het gemeentebestuur van Brussel is gegeven, wordt de *Réunion centrale* nu het revolutionnaire centrum. Met de andere steden worden verbindingen aangeknoopt. Van vrijwilligers uit de provincie wordt de toetreding aanvaard. De 18de neemt zij het besluit dat, indien de Veiligheidscommissie de volgende dag geen barricaden heeft doen opwerpen, zijzelf het bevel daartoe zal geven. De club wil de vorming van een voorlopige regering, die alleen in staat is de gewapende tegenstand in te richten en met de koning over de voorwaarden van een overeenkomst te onderhandelen. De Veiligheidscommissie weigert de vorm van een voorlopige regering aan te nemen. Het zal voor de *Réunion centrale* dus nodig zijn haar toevlucht te nemen tot gewapende opstand, waarbij zij van de groepen vrijwilligers en van vastbesloten mannen met invloed op het lagere volk van Brussel, gebruik kan maken.

Op de avond van die dag keren Nicolai en Vleminckx, die belast waren de beide adressen van de Veiligheidscommissie en de *Réunion centrale* aan de Belgische vertegenwoordigers te 's-Gravenhage ter hand te stellen, te Brussel terug. Zij zijn diep teleurgesteld door de meer dan lauwe ontvangst die de Belgische afgevaardigden hun hebben bereid. Van België verwijderd waren dezen in het grondwettelijk kader gevangen. Alleen Stassart had Den Haag verlaten en Charles de Brouckère was de enige die gestemd had tegen het adres van antwoord op de troonrede, dat met 86 stemmen tegen 19 was goedgekeurd. De andere tegenstemmers waren Hollanders die de tekst niet krachtig genoeg vonden.

Op het stadhuis beraadslagen de Veiligheidscommissie, de generale staf der burgerwacht en de afgevaardigden van de afdelingen der wacht, zonder dat zij tot een vastomlijnde beslissing kunnen geraken over de tegenover de verwachte aanval aan te nemen houding. Gendebien wil dat „geweld met geweld zal worden afgeslagen”, maar tot de vorming van een voorlopig bewind, zoals door sommigen wordt voorgesteld, wordt nog steeds niet besloten. Voor de gematigden, met aan hun hoofd de bevelhebber van de wacht, Emmanuel d'Hooghvorst, is de toekomst duister. De extremen winnen terrein en weldra zullen zij, die aan de dynastie trouw gebleven zijn, genoodzaakt worden te vluchten. Burgers die vermoeid zijn en bang voor de dag van morgen laten hun taak in de steek. De scheiding, waarmede velen zich in het begin der maand hadden ver-

enigd, brengt verdeeldheid onder de Belgen: de 17de legt een vertegenwoordiger als Le Hon in Den Haag de nadruk op de grote gevaren van een volledige scheiding die de economie te gronde zou richten. De 18de September maakt ook de *Courrier des Pays-Bas* zich over de weerslag, die deze toestand kan teweegbrengen, bezorgd en beveelt een wijziging van het vertegenwoordigend stelsel aan, die aan de talrijkere Belgen het overwicht in de staat zou verzekeren. Sommigen verlangen amnestie, het voorspel van een onderwerping. Verwarring en ontmoediging maken zich van de gematigden meester, terwijl de doordrijvers vast besloten zijn tot daden over te gaan. Patrouilles worden in de omgeving uitgezonden. Een hiervan brengt uit Tervuren vier paarden van de marechaussee mede, een andere houdt de diligence naar Amsterdam tegen.

De Veiligheidscommissie reageert vlug en scherp. Het vertrek van Gendebien, de meest radicale van haar leden, naar Parijs op de avond van de 18de, geeft zonder twijfel de verklaring van de snelheid waarmede de commissie de onbezonnenheden der extremisten veroordeelt. Zij beschouwt ze als „uitdrukkelijke schendingen van het volkenrecht zowel als van de aangegane verbintenissen”. Zij beveelt dat de paarden zullen worden teruggezonden en zendt aan prins Frederik een brief waarin de overtreding wordt gelaakt en herstel wordt toegezegd. Zij stelt tenslotte een Tuchtraad in, die ermee belast wordt de militaire wetten met gestrengheid te doen gelden voor alle individuen die zich in de toekomst aan dergelijke misdrijven zouden schuldig maken.

Deze scherpe beslissingen werden ter kennis van de bevolking gebracht in een proclamatie die in de namiddag van de 19de September werd aangeplakt. De extremisten waren spoedig met hun antwoord klaar. De *Réunion centrale* grijpt deze gelegenheid aan om de instelling, die aan de verwachtingen niet had voldaan van hen die vast besloten waren tot de breuk, te overtroeven. In haar vergadering van de 19de heeft zij over de houding van de Veiligheidscommissie haar verontwaardiging uitgesproken. Om half zeven dringt een dertigtal Luikenaren met slaande trom en ontrolde vlag het stadhuis binnen. Zij eisen dat de ondertekenaren der proclamatie worden uitgeleverd en dat hun wapenen worden gegeven. E. d'Hooghvorst maakt zich van hun vlag meester en laakt hun optreden. De tussenkost van Rogier brengt de Luikenaren tot kalmte en dezen trekken zich daarop in hun St. Elizabeth-kazerne terug. Maar op de Grote Markt bleven groepen verzameld die de leiders van de burgerij van verraad beschuldigen: „Wij zijn overgeleverd”, „Wij eisen wapenen”, wordt er geschreeuwd. De opschudding bleef de gehele nacht voortduren. Tussen de burgerwachten en deze massa's arbeiders en ambachtslieden, onder wie oudsoldaten en de Luikenaren het krachtdadigst optreden, werden de wrijvingen talrijker. Om één uur 's nachts gaf een uitgejouwde en aangevallen burgerpatrouille vuur. Een man werd gedood, drie anderen ernstig gewond. In woede ontstoken ontwapende

het volk verscheidene korpsen der burgerwacht zonder dat veel tegenstand geboden werd. Gedurende de ochtend van de volgende dag werd de ontwapening der burgers op systematische wijze voortgezet. Om tien uur verschafte het gewapende volk zich toegang tot het stadhuis onder de kreten „Vrijheid! Wapens!“ en vond op de zolder kisten met geweren en pistolen. De leden van de Veiligheidscommissie, de staf der burgerwacht en de afgevaardigden der afdelingen, die dan in vergadering bijeen waren, gingen uit elkaar. Het duurt evenwel nog tot de ochtend van de volgende dag, de 20ste, alvorens Sylvain van de Weyer de overlijdensacte dier instelling tekent. Voor zover de gouverneur Van der Fosse betreft, die op dat ogenblik in het stadhuis aanwezig was, deze bereikte de bovenstad om nog dezelfde avond Brussel te verlaten.

De *Réunion centrale* is erin geslaagd de Veiligheidscommissie te verdringen. Zij is het, die nu aan de verzetsbeweging leiding geeft; tot de vorming van een voorlopige regering wordt de 20ste besloten in de middagvergadering die tenauwernood door 40 personen wordt bijgewoond. Rogier brengt drie namen naar voren: die van De Potter, de man van het volk; van Gendebien, de man van de middenstand; van graaf d'Oultremont, die in de streek rondom Luik veel invloed heeft en die de adel aan zijn zijde zal krijgen. Deze namen worden met letters van zwart laken aangebracht op een vlag in de Luikse kleuren. Andere namen: Van Meenen, de Merode, Raikem, Van de Weyer, de Stassart werden eveneens op deze armzalige lap stof aangebracht. Dat waren namen die in een volgende vergadering van de *Réunion centrale* waren voorgesteld. Des avonds werden aanplakbiljetten waarop al die namen – behalve die van Van Meenen – voorkwamen te Brussel aangeplakt: van geen enkele dezer personen nog had de *Réunion centrale* de toestemming verkregen. De avondvergadering van de 20ste wordt besteed aan het nemen van verdedigingsmaatregelen en aan het inrichten van mobiele colonnes. De dichtstbij gelegen versterkte plaatsen moeten ingenomen worden. Het platteland moet in opstand worden gebracht. Niellon wordt belast met de leiding van een verkenningstocht naar Leuven; het uitzenden van andere patrouilles op de wegen naar Antwerpen en Gent wordt voor de 21ste beraamd. Een proclamatie wordt gereed gemaakt waarbij alle Belgen onder de wapenen worden geroepen voor de verovering van Holland!

De stoottroep is uiteraard de groep die door de Luikenaren wordt gevormd, maar hij staat niet alleen; vrijscharen worden samengesteld uit vrijwilligers uit de provincie en mannen die met aan de burgerwacht ontnomen geweren zijn gewapend. De wapens werden in het bezit gelaten van hen die bereid waren tegen de vijand te vechten. Zo zijn dus niet alle afdelingen verdwenen en het gelukt d'Hooghvorst de 21ste om 10 uur 's morgens algemene wapenschouw van de burgerwacht te houden. Drieduizend mannen namen er aan deel (de 8ste September telde de wacht 8000 man), alsmede twee korpsen vrijwilligers, dat

van Grégoire en dat van Borremans. Maar de taak der wacht is streng tot het handhaven van de binnenlandse orde beperkt: d'Hooghevorst blijft aan het hoofd der wacht als burgerlijk leider, terwijl de leiding van de strijdkrachten die naar buiten zullen moeten optreden en aan krijgshandelingen zullen deelnemen, aan graaf van der Meere zal worden opgedragen. Maar te 9 ure van dezelfde avond verliet deze „bevelhebber in 't klein" Brussel . . . De poging om door een taakverdeling de burgerwacht te redden was niet geslaagd.

Een door de *Réunion centrale* bevolen expeditie naar Leuven onttrekt aan Brussel krachtadige elementen. Maar zij zal de 22ste terugkeren met een contingent vrijwilligers onder aanvoering van Adolphe Roussel. In de namiddag van de 21ste werd te Brussel alarm geblazen. Niet ver van de Schaarbeekse Poort was een afdeling dragonders waargenomen. De Luikenaren en de afdelingen van de burgerwacht trokken naar buiten. Een schermutseling met lichte dragonders van het vierde regiment en daarna met de voorposten van de grenadiers die bezig waren te Diegem kwartier te maken, gaf enige slachtoffers. Des avonds te 6 uur keerde de troep in de stad terug. Des nachts wederom alarm, wederom onnodige en ontmoedigende schrik. Op de wachtposten zijn slechts weinigen op wacht.

De verwarring wordt steeds groter. Nog steeds wordt geen voorlopige regering gevormd. Met de vorming van een nationale gewapende macht worden geen vorderingen gemaakt; inmiddels neemt het opwerpen van barricaden in de stad op ongeordende wijze voortgang. De 22ste gaan groepen vrijwilligers, waarin de Luikenaren op de voorgrond treden, wat rondtrekken in de buurt van Diegem. Om zes uur 's avonds levert een charge van lansierseskadrons een honderdtal gevangenen op. Buiten de Vlaamse Poort in de richting van Zellik was in de namiddag bij tussenpozen geweervuur te horen. Die schermutselingen voorspelden niet veel goeds: de schroef werd dichter aangedraaid, het koninklijke leger naderde de hoofdstad.

De proclamatie van prins Frederik, die in de ochtend van de 22ste September te Brussel bekend werd, maakt de leiders bang, voor zover zij althans de stad niet hebben verlaten. Sedert acht en veertig uren zijn er inderdaad steeds meer vertrokken. Nadat de Veiligheidscommissie was ontbonden, heeft Van de Weyer te Valenciennes een toevlucht gezocht. Merode is naar Rixensart en vandaar naar Trélon gegaan, en ook de leden van de staf der burgerwacht hebben zich naar het buitenland begeven. Graaf Van der Meere, die in de ochtend van dezelfde 21ste met de leiding der mobiele strijdkrachten werd belast, is reeds de avond van dezelfde daggevlucht, Moyard en graaf L. van der Burch, van de staf der burgerwacht, zijn de 22ste te Valenciennes aangekomen. De 22ste 's avonds verlaten baron van der Smissen, onderbevelhebber der wacht, ridder Hotton, kolonel en bevelhebber van de wacht te paard, en Fleury-Duray, majoor toegevoegd aan de staf, Brussel en voegen zich op de avond van de 23ste bij hun strijdmakkers in

het Hôtel de la Poste aux chevaux te Valenciennes. Radicalen van de *Réunion centrale* zijn eveneens verdwenen, de 22ste Niellon en Chazal. De 23ste 's ochtends tenslotte verlaat Charles Rogier Brussel, enkele uren later, en wel om half tien 's morgens, gevolgd door Levae, redacteur van de *Belge*. De nationale zaak leek onherstelbaar verloren.

Willem I had het advies der Staten-Generaal gevraagd over een mogelijke wijziging van de Grondwet. Na een gunstig advies der Staten-Generaal zal de koning het besluit aan zichzelf houden. Geeft hij toe, dan zullen met het oog op de herziening buitengewone verkiezingen voor de Staten-Generaal nodig zijn; ook de instemming van de mogendheden die het verdrag der acht artikelen hebben getekend, zal vereist zijn. Parlementaire discussies, diplomatieke onderhandelingen, dat alles zal vele weken in beslag nemen. Maar de koning wil niet dat Brussel in de tussentijd het zenuwcentrum van de opstand blijft. Hij wil dat in de opstandige zuidelijke provinciën de orde wordt hersteld. Om te slagen, is het nodig de top te treffen. Zo niet, dan zal de opstand zich uitbreiden; de gouverneur van Oost-Vlaanderen, Van Doorn, is wat dit betreft duidelijk genoeg. De orde herstellen, dat was de 27ste Augustus de voornaamste taak van de prins van Oranje en van prins Frederik. De vergissingen van de erfprins in het begin van September hebben het militaire beeld gewijzigd. In de plaats dat hij met de elitetroepen die onder zijn bevel stonden Brussel binnenrukt, heeft hij de stad verlaten met achter zich aan het garnizoen, dat in de bovenstad een krachtig eiland had kunnen vormen.

In de avond van de 14de September heeft de koning een onderhoud met prins Frederik die naar Den Haag was teruggekomen om bij het huwelijk van zijn zuster, prinses Marianne, met prins Albert van Pruisen aanwezig te zijn. Zij bestuderen het plan van de aanval op Brussel maar een beslissing wordt nog niet genomen. De volgende dag vertrekt Prins Frederik weer naar het Zuiden om het bevel over het leger wederom op zich te nemen. De 16de September wordt een buitengewone ministerraad gehouden die met eenstemmigheid van oordeel is dat alleen het binnenrukken van de troepen in Brussel de bandeloosheid en de opstand kan beëindigen. De volgende dag, de 17de, zendt de koning zijn bevelen aan de prins en een ontwerp van proclamatie, maar hij laat aan zijn zoon „de vrijheid om zelf het oogenblik van ingrijpen te bepalen”. Op een voornaam punt is de koning weifelend: prins Frederik is opperbevelhebber, maar „indien Brussel in brand moet worden geschoten, ware het beter dat dit niet door een van de zonen des konings zou geschieden” en in dat geval zou hij generaal Trip of een andere generaal, of luitenant-generaal Constant met de hardhandige maatregelen moeten belasten. De prins zou zich op de achtergrond houden met het oog op het beoefenen van clementie, maar als opperbevelhebber zou hij met de troe-

pen der eerste linie moeten meetrekken om de leiders en de manschappen aan te moedigen in de strijd.¹ Hoe waren deze spitsvondigheden, ontsproten aan een vindingrijke geest die tot redeneren was geneigd maar ongeschikt was om de werkelijkheid van het gevecht onder de ogen te zien, met elkander te verzoenen?

De 18de een nieuwe brief van de koning aan zijn zoon: hij heeft industriëlen ontvangen en men heeft hem brieven laten zien die aan de Belgische vertegenwoordigers waren gericht. Hij schrijft dan ook aan Frederik: „het schijnt dat het ogenblik der grote crisis is aangebroken“;³ hij voegt eraan toe dat het dringend nodig is handelend op te treden, wil men het Brussel mogelijk maken nog aan zijn eigen bevrijding deel te nemen.

Nadat hij de 16de 'sochtends te Antwerpen was aangekomen en er de 18de het koninklijk besluit had ontvangen dat hem het bevel gaf tot de aanval, wacht de prins. Waarom? De 19de en de 20ste ontvangt hij uit Den Haag dringende brieven van zijn vader. Volgens het journaal van zijn chef-staf zouden de bevelen slechts de 20ste zijn aangekomen, maar het origineel is voorzien van de vermelding dat zij de 18de zijn ontvangen! De 20ste neemt hij het besluit te handelen. De 21ste is het hoofdkwartier te Mechelen, de volgende dag te Vilvoorde, waar hij de brigade-generaals bijeenroeft en hun zijn bevelen geeft voor het binnenrukken in Brussel, dat op de ochtend van de 23ste wordt vastgesteld.

Ongeveer tienduizend man nemen aan de krijgsverrichtingen deel. De troepen zijn de beste van het koninklijke leger. De grenadiers en de jagers zijn twee keurkorpsen, die samengesteld zijn uit Zwitsers, na de ontbinding van hun eenheden in 1828 in de Nederlanden gebleven, en uit speciaal gekozen Hollanders en Belgen, die een bijzondere soldij ontvangen. De 5de, de 9de en de 10de afdeling zijn geheel in Holland geworven. De artillerie en de genie bestaan overwegend uit Hollanders, de ruitery is gemengd van samenstelling.

De bevelvoerende generaal had als raadgever een uitstekend officier, luitenant-generaal baron Constant Rebecque. Deze man, afkomstig uit Genève, ontsproten uit een Franse familie die na de intrekking van het Edict van Nantes was uitgeweken, was in 1789 in dienst geweest van de koning van Frankrijk. Hij was de 14de Juli te Parijs op het Champ de Mars geweest en te Nancy in Augustus 1789 tijdens de muiterijen. Officier in het regiment der Zwitserse garde geworden, had hij de 10de Augustus gestreden bij de Tuilerieën. Later werd hij leermeester van de prins van Oranje en algemeen kwartiermeester van het Nederlandse leger te Waterloo. Constant Rebecque had zin voor gezag en hield niet van wanorde. De generaals bezaten ervaring en de officieren van de keurregimenten waren van uitnemende hoedanigheid.

De aanval zou geschieden door de Vlaamse, de Lakense, de Schaarbeekse en de

¹ T. Juste, o.c., II, blz. 187, Levaë aan de Potter. ² C. Gerretson, o.c., II, blz. 6, de koning aan prins Frederik, 's-Gravenhage, 17 September 1830. ³ Ibid., II, blz. 18, de koning aan prins Frederik, 's-Gravenhage, 18 September 1830.

Leuvense Poorten. Generaal-majoor de Favauge, aan het hoofd van 900 man, zou zich van de Lakense Poort meester maken. Generaal-majoor Schuerman zou met 4.700 man de stad binnendringen door de Schaarbeekse Poort en langs de Koninklijke Straat doorstoten naar het Park; generaal-majoor Post, met 2500 man, zou de Leuvense Poort bezetten, naar de Naamse Poort trekken en vandaar naar het Park en het Koninklijk Plein afdalen. Kolonel van Balveren zou een schijnbeweging in de richting van de Vlaamse Poort uitvoeren.

Op de ochtend van de 23ste, om zes uur, zetten de aanvalstroepen zich in beweging. Zonder beletsel trekken zij door de dorpen Evere en Schaarbeek. Bij de Schaarbeekse Poort onthaalt een vijftigtal achter een barricade verschanste opstandelingen de verkenners op een aanhoudend geweervuur. Twee stukken geschut worden in stelling gebracht en na korte tijd overmeesteren de grenadiers het hek. Om half negen zijn de troepen op de boulevard. Troepenonderdelen draaien naar links en bereiken het Park langs een omweg. De jonge soldaten van de 9de afdeling die in paniek geraakt zijn, weigeren in de Koninklijke Straat verder door te dringen. Maar het 2de en het 1ste bataljon der grenadiers storten zich in de straat en snellen onder goed onderhouden geweervuur van uit de huizen in de richting der Paleizen. Twee barricaden zijn overhoop geworpen. Het Park wordt bereikt, de beide Paleizen worden bezet. Op het Paleizenplein waaien oranje vlaggen. Op dat oogenblik begaat het opperbevel een ernstige tactische fout: het geeft niet het bevel dat het Koninklijke Plein zal worden ingenomen, waarlangs de troepen snel naar het stadhuis zouden kunnen afdalen en de tegenstand der opstandelingen zouden kunnen breken.

De aanval door de Leuvense Poort heeft slechts geringe resultaten opgeleverd. Na het aanvankelijk succes van de gemakkelijk verkregen inneming der Leuvense en der Naamse Poort blijkt het onmogelijk de verbinding met de Schaarbeekse Poort tot stand te brengen en de zuivering der straten tussen de boulevards en de Koninklijke Straat is een zware onderneming.

In de benedenstad, bij de Vlaamse Poort, is de toestand rampspoedig. Een tactische vergissing van kolonel Van Balveren, de paniek onder de jonge soldaten en de hardnekkige tegenstand van de inwoners dier volkswijken die straatstenen, flessen, potten en pannen, emmers water in hun huizen hadden bijeengebracht, verklaarde de overijlde terugtocht der troepen. Bij de Lakense Poort wijkt de troep snel voor dicht geweervuur en trekt zich achter de poort terug. Bij de opstandelingen, die verbaasd zijn over hun succes, wordt de tegenstand nu beter ingericht. Gedurende vier dagen zal een zware strijd worden gevoerd om het bezit van huizen, van delen van straten. Om het bezit van het Koninklijke Plein werden hevige gevechten geleverd. Verscheidene aanvallen van uit het Park, van uit de Naamse Straat mislukten. De zaak was verloren. Het is door onderhandeling en door de vermoeidheid dat het opperbevel het einde der ge-

vechten en de bezetting van de gehele stad hoopt te verkrijgen. Luitenant-kolonel de Gumoëns wordt als onderhandelaar gezonden; hij wordt naar de stadsgeschiedenis geleurd. De prins was op het punt aan de voorwaarden van de notablen, die door de op het stadhuis verenigde „voorlopige commissie voor de openbare orde” afgevaardigd waren, te voldoen: terugtrekken der troepen tot op een afstand van 6 mijlen buiten Brussel, volstrekt vergeten van het verleden, bijeenroepen der Staten-Generaal in een stad van het Zuiden behalve Antwerpen of Gent. Daarna bedacht hij zich. In de nacht van 24 op 25 September werden nieuwe onderhandelingen aangeknoopt; zij sprongen af op de door de prins gestelde voorwaarde: bezetting door de troepen van de ingenomen stellingen en wegzending der Luikse benden. De 25ste nieuwe poging: de prins stemt erin toe, de troepen uit de stad terug te trekken en de administratieve commissie stelt in een krachtig maar onduidelijk antwoord vast, dat een voorlopige overeenstemming is bereikt. En deze kon niet anders dan aanstoot geven aan hen, die in het hoofdkwartier voorstanders van een onderdrukking waren. Constant Rebecque was de eerste die niet wilde „toegeven aan dat canaille”. „Wij moeten het verpletteren”, verklaarde hij aan majoor Von Gagern die hij naar Gent stuurde om de wegens zijn krachtdadigheid bekende generaal graaf Bernard van Saksen-Weimar te halen met het doel hem aan het hoofd der infanterie te plaatsen. Cort-Heyligers, die de verbindingen tussen Brussels en Luik afsneed, wordt ter versterking opgeroepen. Maar de andere generals waren een strijd moe; nadat prins Frederik zijn chef-staf naar 's Gravenhage had gezonden om verslag uit te brengen aan de koning en een verwonding te laten behandelen, behaalde de groep der voorstanders van een terugtocht snel de overhand. In de avond van de 26ste werd daartoe het bevel gegeven.

Prins Frederik liet de opstandelingen vrij hun gang gaan. Nadat zij in verspreide orde onder niet voorbereide leiders hadden gestreden, waren de opstandelingen nu in vaste onderdelen ingedeeld. Een opperbevelhebber, generaal don Juan Van Halen, was sedert de 24ste aangewezen door de autoriteiten die op het stadhuis de onbezette plaats hadden ingenomen. Bijgestaan door de adviezen van Pletinckx stelde hij een staf samen, waarvan de officieren der vroegere burgerwacht deel uitmaakten, Ernest Grégoire, de bevelhebber van het „vrijkorps” en twee Spaanse vrienden van don Juan, Urculo en Verloe.

De „Voorlopige commissie voor de openbare orde” had zich tot taak gesteld met de prins te onderhandelen om de hoofdstad voor een afgrijselijk lot te behoeden. De 24ste September, 's ochtends, werd zij vervangen door een „administratieve commissie” onder voorzitterschap van Charles Rogier, die bijgestaan werd door d'Hooghvorst, baron Jolly, genie-officier, en door twee secretarissen, baron F. de Coppin en J. Vanderlinden. Haar taak is een geheel andere; het dynamisme van Rogier die de vorige dag uit Aywieres in het Zoniënbos is

teruggekeerd, verandert het na te streven doel: het is thans nodig „de overwinning van een zaak waarvan de goede afloop sinds gisteren verzekerd is” te bevestigen.

Voor Engelsbach-Larivière, die als agent-generaal optrad, was geen moeite te groot om met een van de Bank verkregen bedrag van 10.000 gulden geweren en kruut te kopen alsmede de uitgaven te betalen voor de arbeiders, die aan versterkingen werkzaam waren en voor de commissarissen die naar de provincie werden gezonden om er de bevolking tot opstand te brengen.

Ook de bevoorrading der stad baarde grote zorg. Maar in de avond van de 25ste komen Van de Weyer, Gendebien en hun makkers uit Valenciennes terug. Een opmerkelijk feit op de terugweg is – zij hebben Valenciennes in de avond van de 24ste verlaten – dat Gendebien en Van de Weyer, in hun oproepen tot de bevolking om hulp voor Brussel, zichzelf reeds leden van het Voorlopig Bewind noemen. Als zij te Brussel terugkeren, worden zij op het stadhuis goed ontvangen; de volgende dag zal Felix de Merode zich bij hen voegen en de 26ste zal een proclamatie de geboorte van de eerste werkelijk voorlopige regering op een enigermate verbazingwekkende wijze bekend maken: „. . . de voorlopige Regering *blijft* (wij cursiveren) aldus samengesteld”. Als orgaan der nationale souvereiniteit zet zij de Belgische militairen tot desertie aan, ontslaat hen van hun eed van trouw aan de koning, vraagt om toezending van manschappen en munitie voor het verdrijven van het leger van Frederik en tracht de opstand uit te breiden tot het gehele land.

Het terugtrekken der troepen breidt de invloedssfeer van de Voorlopige Regering uit; alle openbare diensten moesten worden gereorganiseerd. De 25ste September werd reeds een postdirecteur benoemd, de financiecommissaris Coghen onderhandelde met de *Société Générale* en verkreeg de 29ste van deze, dat in haar boeken een rekening werd geopend die het onderhoud van het nieuwe leger mogelijk zou maken.

De Voorlopige Regering had een zware politieke taak te vervullen: de zuivering van het bestuur en van de rechterlijke macht, het ontslag der ministeriëlen en de benoeming van betrouwbare patriotten. De 29ste September nam het Centrale Comité van de Voorlopige Regering, bestaande uit Louis de Potter – die uit ballingschap was teruggekeerd en dadelijk in de regering werd benoemd – C. Rogier en S. van de Weyer het volgende besluit: „1e. recht zal worden gesproken in de naam van de Voorlopige Regering van België; 2e. alle publieke akten zullen in de naam van hetzelfde gezag uitvoerbaar worden gesteld”.

De 4de October riep het de onafhankelijkheid van België uit, daarbij aan een Nationaal Congres de zorg overlatend een ontwerp van grondwet te onderzoeken dat het Centrale Comité aan het Congres zou voorleggen.

De voorlopige regering treedt op in naam van België en zulks met reden. Zonder hulp uit de provincie zou de overwinning te Brussel niet mogelijk zijn geweest. Van half September af wordt door duidelijke manifestaties het nationale karakter der beweging merkbaar. In dit opzicht is de eensgezindheid der twee steden Brussel en Luik vol betekenis. De vaderlandse fierheid breekt in de eisen van de gematigden zowel als van de radicalen door. De liederen die reeds vóór de 20ste September door de vrijwilligers worden gezongen, zijn vervuld van strijdlust. Van het gebied rondom Brussel, van Waals Brabant, van Henegouwen, die overspoeld worden door een geweldige golf van patriottische geestdrift, snellen de vrijwilligers naar Brussel en de desertie der Belgische soldaten uit het koninklijke leger wordt door eenzelfde nationale drang verklaard.

Nu Brussel bevrijd is, zal de beweging in kracht en in omvang toenemen. De Wellingtonlinie stort ineen, de 1ste October is geheel West-Vlaanderen Belgisch: het is de eerste provincie die bevrijd is! Vrijscharen worden gevormd en gedurende de maand October zullen zij oorlog voeren tot aan de inneming van Antwerpen en die verschrikkelijke beschieting die tussen Noord en Zuid een tragisch gordijn zal spannen.

De Septemberdagen hebben het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden gebroken. De vorst beproefde een laatste mogelijkheid door zijn oudste zoon, omringd door leden van de Staten-Generaal en raadslieden, naar Antwerpen te zenden. De aanwezigheid onder hen van de internuntius Capaccini kon het onherstelbare niet meer verhinderen. De verbreking der banden was ruw. De gematigde patriotten die in de aanvang van September met een scheiding genoeg hadden genomen, werden meegesleept naar de onherroepelijke verklaring der nationale onafhankelijkheid en zij voegden zich aldus bij de radicalen in hun verzet tegen de koning, die de achtung van zijn onderdanen had verloren door zijn troepen de aanval op Brussel te doen ondernemen. Sommige vertegenwoordigers bleven hem echter gevoelens van loyaliteit toedragen, maar na korte tijd konden zij dit niet volhouden. Wat de officieren betreft, sommigen gaven snel de voorkeur aan het vaderland boven de koning. Anderen, die zich gebonden achtten door hun eed, maar tegen hun landgenoten niet wilden strijden, lieten zich op non-actief stellen.

Toch waren er die aan het omvergeworpen gezag trouw bleven; te Gent en te Antwerpen waren zij talrijk. Ook te Brussel, te Luik en elders waren er, vooral in de kringen der nijverheid. Zij strekten de wapens niet en zolang de internationale status van België niet was vastgesteld, vormden zij de actieve, maar zijn kracht verspillende groep van voorstanders der Restauratie, de Orangisten.

De internationale status van België was niet vastgesteld door het stoutmoedig optreden van het Voorlopig Bewind dat de nationale onafhankelijkheid uitriep. Het diplomatieke probleem België zou het onderwerp uitmaken van het werk

der befaamde Conferentie van Londen. Maar alvorens deze op 4 November 1830 haar besprekingen begon, hadden de gebeurtenissen in België reeds sinds weken de kanselarijen in opschudding gebracht. Deze onlusten hadden de absolutistische mogendheden verontrust; toch aarzelden Pruisen en Oostenrijk in te grijpen, terwijl Rusland, behalve door de grote afstand, spoedig verhinderd werd door het feit, dat de Poolse omwenteling de aandacht eiste. Engeland, dat vol zorg was voor het behoud van de vrede, voerde onderhandelingen voor het bereiken van een vreedzame oplossing en verheugde zich erover, dat in zijn eigen hoofdstad een conferentie bijeen zou komen. Frankrijk, wiens vorst Louis Philippe onvast op de troon zat en dat een vreedzame regeling der Belgische kwestie vurig wenste, was er vertegenwoordigd door Talleyrand. Onder de druk van de vertegenwoordigers der linkerzijde, de partij van de verdedigers van de natuurlijke grenzen en van de steun aan rebellen in de belendende gebieden, manoeuvreerde hij op handige wijze. De zekerheid dat de publieke opinie in Frankrijk een buitenlands ingrijpen in België niet zou dulden, de onmogelijkheid voor Louis Philippe om een dergelijke diplomatieke nederlaag te lijden zonder dat dit hem zijn troon zou kosten, hebben aan de Belgen die tegen hun vorst in opstand waren veel steun gegeven; zij hebben meer gedaan dan de levering van vrijwilligers na de Septembertagen en meer dan de al te handige manoeuvres van het Franse kabinet.

De omwenteling van 1830, die een nationale omwenteling was, is niet te begrijpen en ook niet volledig te verklaren zonder dat daarbij het bestaan wordt aangenomen van een nationaal gevoel waarvan de geestelijke uitdrukking vaak onhandig en onvolmaakt was, maar dat een grote kracht ontwikkelde. Het is dat nationaal gevoel dat de vrijwilligers bezielde die naar Brussel snellen, het is het gevoel dat het lagere volk van Brussel, dat de Hollanders het verzet niet wil laten verpletteren, naar de barricaden sleept. „Dat en zal, godverdomme, niet waar zijn”, deze uitroep van een kanaalwerker die de 23ste September de adjudant neerschoot die de nationale vlag van de Lakense Poort rukte, kan in één adem worden genoemd met het „Vaarwel, ik ga meevechten . . . Hebt moed, wij zullen overwinnen. Ik omhels U allen”, welke woorden voorkomen in de brief, die op de avond van het gevecht te Brussel de 24ste September door de brouwer Isidore Gillain, vrijwilliger uit Namen, werd geschreven.

De nationale onafhankelijkheid zal de vrijheden schenken die de burgers met zoveel nadruk eisen. De beide grote stromingen der openbare mening vatten de vrijheden weliswaar niet op gelijke wijze op. Maar in het Nationaal Congres zullen zij althans een goed compromis verkrijgen, dat aan de burgers een totaal van vrijheden zal verzekeren voor hetwelk alle volkeren in 1830 België konden benijden, alsmede een grondwet, die naar het oordeel van een ieder die in de vrijheid van de mens belang stelt, tot op heden toe een model gebleven is.

HOOFDSTUK XI

DE OMWENTELING

A. Bronnen.

Tal van bronnen die voor de hoofdstukken VIII en X zijn vermeld, dienen ook voor hoofdstuk XI te worden geraadpleegd. Zo zijn bv. de archieffondsen dezelfde. Wat de gedrukte bronnen van koninklijke of ministeriële oorsprong aangaat, kunnen nog twee zeer belangrijke uitgaven worden genoemd: C. GERRETSON, *Muiterij en Scheuring*, 2 dln., Leiden en Antwerpen, 1936, en Dom A. SMITS O.S.B., *Instructies aan en rapporten van gouverneurs uit 1830*, BMHG, dl. LXVII, blz. 157-359, 1948.

In C. BUFFIN, *Mémoires et documents inédits sur la Révolution belge et la campagne des Dix Jours*, (1830-1831), 2 dln., Brussel, CRH, 1912, (dl. I, blz. 564-576, en dl. II, blz. 431-461 en 520-569) komen documenten voor van verschillende oorsprong. Te vermelden zijn nog P. BONEFANT, *Les blessés de 1830 soignés dans les hôpitaux bruxellois*, (BCRH, dl. XCIV, blz. 483-507, 1930); Anoniem, *Quelques documents relatifs aux événements qui se sont déroulés à Arlon en 1830*, Bull. Inst. Arch. du Lux., 6de jrg., blz. 38-72, 1930; R. DEMOULIN, *La correspondance des consuls anglais en Belgique pendant la Révolution de 1830*, BCRH, dl. XCVIII, blz. 417-534, Brussel, 1934; *Documents relatifs à la Révolution belge de 1830*, BCRH, dl. XCIX, blz. 9-78, 1935 en *Contribution à l'histoire de la Révolution de 1830 à Liège*, Bull. Inst. Arch. Liég., dl. LX, blz. 267-288, 1936; S. PERELMAN, *Introduction aux relations diplomatiques entre la Belgique et les Etats-Unis (septembre 1830-janvier 1832). Un témoignage américain sur la Révolution belge de 1830*, BCHR, dl. CXIV, blz. 189-226, 1949. Aan de Vaticaanse archieven zijn ontleend: A. SIMON, *Documents relatifs à la Révolution belge de 1830*, Bull. Inst. hist. belge de Rome, dl. XXIII, blz. 101-217, 1946, alsmede E. PERNIOLA, *De internuntius Mgr Francesco Cappacini en de Belgische omwenteling van 1830*, Med. Ned. Hist. Inst. te Rome, 3de r., dl. IV, blz. 53-169, (op de blz. 161-169), 1947.

Particuliere briefwisselingen zijn o.a. uitgegeven door: TH. JUSTE, *La Révolution belge de 1830*, dl. II, blz. 170-200, Brussel, 1872, brieven van Belgische politici; C. BUFFIN, *Documents inédits sur la Révolution belge*, blz. 1-420, Brussel, 1910, brieven van J. F. Staedtler aan prins Auguste d'Arenberg (7 Augustus-7 November 1830); J. GARSOU, *Lettres du temps de la Révolution belge (1830-1832)*, in *Revue générale*, dl. LXI, blz. 590-606 en 714-728, 1936; G. PEUTEMAN-HERLA, *Autour de 1830, d'après la correspondance d'Eulalie du Bois de Verviers (1810-1849)*, in *Bul. de la Soc. Verv. d'Arch. et d'Hist.*, dl. XXIII, blz. 121-148, 1930; DU ROY DE BLICQUY, *Echos de 1830: Lettres et souvenirs de famille*, Brussel, 2e uitg., 1930; C. TERLINDEN, *Une correspondance de famille relative aux débuts de la Révolution belge (29 août-23 octobre 1830)*, BCRH, dl. CXVII, blz. 97-175, 1952.

Het dagboek van luitenant-generaal baron de Constant Rebecque is voor een gedeelte (25 Aug.-29 Dec. 1830) gepubliceerd door C. BUFFIN, *Mém. et doc.*, dl. II, blz. 13-64, Brussel, 1912.

Behalve de parlementaire documenten vermeld bij de hoofdstukken XVIII en X zijn te raadplegen: E. HUYTTENS DE TERBECQ, *Discussions au Congrès National de Belgique, 1830-1831*, 5 dln. Brussel, 1844-'45; *l'Union belge*, 19 October 1830; *l'Indépendant*, 3 Maart 1830, *le Moniteur belge*, 16 Juni 1831.

De *Documents parlementaires*, in opdracht van de Kamer van Volksvertegenwoordigers en van de Senaat gedrukte stukken, bestaan sedert 1831.

De tekst der wetten en besluiten is te vinden in: *Union belge, Journal officiel*, 19 Oct. 1830-3 Maart 1831; *Moniteur belge*, sedert Juni 1831; *Bulletin des arrêtés et actes du gouvernement provisoire et des décrets*

OVERZICHT VAN BRONNEN EN LITERATUUR

du Congrès National de Belgique; Bulletin officiel des décrets du Congrès National de la Belgique et des arrêtés du pouvoir exécutif; Bulletin officiel des lois et arrêtés royaux de la Belgique.

C. TERLINDEN heeft in *La Révolution de 1830 racontée par les affiches*, Brussel, 2e uitg. 1944, een belangrijke verzameling te Brussel aangeplakte stukken bijeengebracht.

Wat de gelegenheids geschriften betreft, deze zijn te talrijk om te worden geclassificeerd. Het belangrijkste ervan is ongetwijfeld *Esquisses historiques de la Révolution de la Belgique en 1830*, Brussel 1831, en *Supplément aux Esquisses historiques de la Révolution de la Belgique en 1830*, Brussel 1831; cfr. C.F.E. Robide VAN DER AA, *Catalogus van boekwerken en vlugschriften betreffende de woelingen in het Zuidelijk gedeelte van het Koninkrijk België, enz.*, uit de Vriend des Vaderlands, dl. XII, XIII, XIV, XVI, 1832-'42.

Ook de gedenkschriften zijn talrijk. C. BUFFIN heeft verscheidene er van gepubliceerd in *Mémoires et documents inédits*, dl. I, Chazal, blz. 32-272; Pletinckx, blz. 293-408; Lieut. gén. Du Monceau, blz. 412-560; N. J. H. Deschamps, dl. II, blz. 496-519.

Vermeld kunnen nog worden: CAPIAUMONT, *Ressouvenirs, 1830-'31*, Brussel 1875; A. DU CHASTEL, *1830, d'après des souvenirs de famille*, Brussel 1908; A. L. N. général comte VAN DER MEERE, *Mémoires*, Brussel 1880; J. L. D. VAN DER SMISSEN, (*Mémoire justificatif*), uitgegeven door graaf DE KERCKHOVE DE DENTERGHEM, *Les préliminaires de la Révolution belge de 1830*, Revue de Belgique, 2e r., dl. XVIII, blz. 200-222, 1896. Herinneringen van Hollandse officieren zijn gepubliceerd in gespecialiseerde tijdschriften, *Militaire Spectator, Het Vaandel*; cfr. R. DEMOULIN, *Les journées de septembre*, blz. 44-46.

Van de gelijktijdige werken zijn te noemen F. I. HALLO, *Bijdragen tot de geschiedenis der Nederlanden aanvang nemende 25 Augustus 1830*, Amsterdam, 4 dln. in 3 banden, 1830-'31; C. WHITE, *The Belgian Revolution*, Londen, 2 dln. 1835.

B. Werken van algemene aard.

Uit de geschiedkundige werken van algemene aard kan de volgende keuze worden gemaakt die de verschillende richtingen tot haar recht laat komen: T. JUSTE, *La Révolution de 1830 d'après des documents inédits*, 2 dln., Brussel 1872; C. V. DE BAVAY, Brussel 1873; V. FRIS, 't Jaar 30, *Een Volksboek*, Gent 1905; H. T. COLENBRANDER, *De belgische Omwenteling*, 's Grav. 1905; M. JOSSON, *De belgische Omwenteling van 1830*, 3 dln., Thielt 1930; M. BOLOGNE, *L'insurrection prolétarienne de 1830 en Belgique*, Brussel 1929; R. DEMOULIN, *Les journées de Septembre 1830 à Bruxelles et en Province. Etude critique d'après les sources*, Parijs-Luik 1934, crit. bibl., blz. 15-68; R. DEMOULIN, *La Révolution de 1830*, Brussel, 1950, bibliografische aantekeningen: blz. 156-166; Dom A. SMITS O.S.B., *De Scheuring van het Verenigd Koninkrijk en de Houding van het Vlaamse Land in 1810*, Brussel 1950 (met een inleiding „Geschiedschrijvers over 1830", blz. 9-28), zie recensie J. DHONDT, *Nieuw geluid over 1830*, in *De Vlaamse Gids*, 35e jrg., blz. 181-186, 235-254, antwoord Dom A. SMITS, *Nog eens: het Problem 1830*, *ibid.* blz. 664-673 en J. DHONDT, *Slotwoord over het problem 1830*, *ibid.* blz. 717-724.

Over de Groot-Nederlandse opvatting: C. GERRETSON, *De scheuring van het vereenigd Koninkrijk*, inleiding, blz. 1-28, 1930; R. VAN ROOSBROECK, *Enkele kantteekeningen bij de geschiedschrijving van 1830*, in *Dietsche Warande en Belfort*, dl. XXXI, blz. 81-105, 1931; P. GEYL, *Eenheid en Tweeheid in de Nederlanden*, o.c. blz. 115-133, *De betekenis van 1830; 1830 en de Belgische geschiedschrijving*, in *Miscell. hist.* L. Van der Essen, dl. II, blz. 973-982, Brussel 1947.

C. Werken van speciale aard.

Voor de militaire geschiedenis opgevat in brede zin is het werk van F. DE BAS, *Prins Frederik der Nederlanden en zijn tijd*, Schiedam, 4 dln. 1887-1914, zeer belangrijk. Te vermelden zijn verder: Cap. B. E. M. WANTY, *Les aspects militaires de la Révolution de 1830*, Brussel 1930; J. R. LECONTE, *La formation historique de l'Armée belge*, Brussel 1949; DEZ., *Le corps franc de la Réunion Centrale*, Carnet de la Four-

OVERZICHT VAN BRONNEN EN LITERATUUR

ragère, 10e r., No. 8, blz. 608-627, en talrijke studiën van L. LÉCONTE, o.w. *Le Général F.A. Mellinet et sa brigade „La Victorieuse”*, 2 dln., Brussel, z.d. (1945).

Met de Omwenteling in de provincie hebben talrijke geschiedschrijvers zich beziggehouden. Een lijst ervan komt voor op blz. 57-63 van R. DEMOULIN, *Les journées de septembre*, en *La Révolution de 1830*, blz. 163. Vervolgens H. T. COLENBRANDER, *Noord-Brabant omstreeks 1830*, in *Historie en Leven*, dl. III, blz. 152-171, Amsterdam, (z.d.); C. GERRETSON, *Staats-Brabant en de tweede scheuring*, Roeping, dl. XIII, 1934-51.

Van de werken over de geschiedenis der internationale betrekkingen kunnen worden geraadpleegd F. DE LANNOY, *Histoire diplomatique de l'Indépendance belge*, Brussel 1930, bibl. blz. 69-75, en *Histoire diplomatique de l'Indépendance belge, 1830-1839*, Brussel 1948; R. STEINMETZ, *Englands Anteil an der Trennung der Niederlande 1830. Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte des belgischen Staates*, 's Grav. 1930; K. M. HOFFMANN, *Preussen und die Julimonarchie, 1830-1834*, Berlijn, Historische Studiën, Hef. 288, 1936; L. LÉCONTE, *Les Légions Belges-Parisiennes et autres formations de volontaires venues de France en 1830*, Brussel, z.d. (1949).

Betreffende de godsdienstige geschiedenis der Omwenteling kan worden gewezen op de bovengenoemde werken van H. HAAG, A. SIMON en E. PERNIOLA, alsmede op A. SIMON, *La Révolution belge de 1830 vue de Paris d'après les archives vaticanes*, RBPH, dl. XXVI, blz. 509-524, 1948; *L'Eglise catholique et les débuts de la Belgique indépendante*, Wetteren 1949; *Lamennais et la Belgique*, Brussel 1949.

Voor de biografieën wordt verwezen naar de bij de hoofdstukken VIII en X vermelde. Bovendien: P. BERGMANS, *Un patriote belge de 1830, Charles Alexandre Snoeck (1798-1868)*, RBPH, dl. VIII, blz. 1151-1169, 1929; G. DANAERT, *Frédéric de Mérode, d'après des documents inédits*, Brussel 1930; A. DUCHESNE, *Une famille montoise de militaires - Les frères Duvivier*, Carnet de la Fourragère, 10e r., No. 8, blz. 628, 650, IIe r., No. 1, blz. 20-68; P. GEYL, *Groen van Prinsterer en de scheuring van 1830*, Antwerpen 1936; J. R. LÉCONTE, *Un petit-fils de William Cockerill, combattant de 1830: James Hodson*, Carnet de la Fourragère, 7e r., No. 1, blz. 26-32, 1943; DEZ., *Prudent-Joseph Delodrière, 1788-1855*, Carnet de la Fourragère, 4e r., No. 8, blz. 557-577, 1947.

CULTE O O
9 JUIL. 1971
BIBLIOTHEQUE
LEON GRADUIC

